

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA EĞİTİM ALANINDA YABANCI UZMAN İSTİHDAMI (1923-40)

Ömer AKDAĞ*

Özet

Türk modernleşme sürecinde yabancı uzman istihdamı kaçınılmaz bir zaruret olmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren başlayan bu süreç, artan bir trend takip ederek Cumhuriyet'in ilk yıllarında en üst seviyesine gelmiştir. Özellikle teknik konularda ortaya çıkan ihtiyaçlar, yönetimi diğer kanalları da harekete geçirmek kaydıyla böyle bir yola sevk etmiştir.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ve İstiklal Savaşı sırasında yabancı uzman istihdamının gerekçesi ve hangi sahalarda gerçekleştiği üzerinde özetle durulmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, meslekî eğitim konusunda yabancı uzman istihdamı konusu incelenmiştir. 1923-40 arası ülkeye, sahasında otorite olan uzmanlar davet edilerek görüşlerine başvurulmuş ve raporlar alınmıştır. Yabancı uzmanların çalıştıkları alan ve milliyetleri tespit edilmiştir. Sonuç kısmında, eğitimin ülke kalkınmasındaki yeri üzerinde durularak, felsefî zemin olmadan gerçekleştirilen modernleşme çalışmalarının sonuçsuz kaldığı kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, uzman, ecnebi, eğitim, istihdam, ıslahat, meslek

Abstract

Employment of Foreign Experts in the Education Field in the early years of the Republic(1923-1940)

Employment of the foreign experts had been an inevitable necessity in the process of Turkish Civilization. Beginning from the late years of the Otoman State, this process reached its peak in the early years of the Republic increasingly. Especially, emerging out of technical necessities forced the management to follow this way by provoking other canals too.

In this study, reasons for the employment of foreign experts and its scopes has been focused on briefly. The topic of foreign experts in the field of vocational education was studied. Foreign experts according to their fields were invited to the country and their opinions and reports were taken between 1943-40. Experts' nationalities and their working fields were clarified. In the conclusion part, the role of education upon the development of the country was focused on, and it was concluded that the works related with the civilization without the philosophic basis were resultless.

Key Words: Teacher, expert, foreign, employment, reform, occupation

* Dr., Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

Giriş

Çağdaş teknolojiye ulaşmanın iki yolu vardır; Bunlar; teknoloji üretimi ve teknoloji transferidir. Teknoloji üretimi, önemli ölçüde sermaye, bilgi ve tecrübe birikimi gerektirdiğinden, gelişmekte olan ülkelerin tercih edemedikleri bir yoldur. Bu tür ülkeler daha çok teknoloji transferini tercih etmek durumunda olmuşlardır. Teknik yardım, teknolojik bakımdan ileri ülkelerin sahip oldukları birikimin yabancı uzman kullanımı, malzeme yardımı, yurt dışına öğrenci gönderme yoluyla gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere kazandırılmasıdır(Akkutay, 1996: 2).

Yabancı uzman istihdamı meselesi Türk modernleşme stratejisinde ortaya çıkan bir ihtiyaç olarak görülmüştür. Bu yöntem ile, kalkınma ve gelişme hamlesi içinde bulunan ülkemizin, tecrübe sahibi uzmanlardan faydalanma yoluyla, zamandan tasarruf edilerek hamle yapılması ve aynı zamanda muhtemel hatalardan sakınılarak kaynak tasarrufu amaçlanmıştır.

İkinci Mahmud'a kadar olan devre, genel hatlarıyla Osmanlı Klasik döneminin özelliklerini taşıdığı kabul edilir. Bu tarihten itibaren özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra her alanda olduğu gibi eğitimde de Batılı standartların benimsenmesi cihetine gidilmiştir. Ancak bu Batılı standartların benimsenmesi konusunda, eğitim sistemine yapılan ilavelerle tamamen arızî, tesadüfî, günlük ihtiyaçları tatmin amacıyla yapılmış eklemeler ve kopyalamalar tabiatıyla beklenen verimi gerçekleştirmemiştir. Tanzimat Fermanı, bu bağlamda, yüzyıllık Batılılaşma hareketinin başarıya ulaşmamış olmasının bir belgesi olarak görülebilir. Bu dönemden itibaren toplum yapısı dâhil devletin bütün kurumlarının Avrupa standartlarına göre değiştirilmesi benimsenmiştir. 1908 inkılâbıyla Batıya benzeşme konusunda büyük gelişmeler olmasına rağmen beklenen verimlilik elde edilememiştir. Böylece, Osmanlı Devleti, amacını iyi tayin edemediği bir Batılılaşma uğruna yaptığı iki yüz yıllık bir mücadeleden parçalanmış, yorgun ve bitkin bir şekilde çıkmıştır. Zorlu, sıkıntılı ve çok pahalıya mal olan bir devrenin sonunda devlet, ne umduğunu elde edebilmiş ne de beklenen akıbeti düşmekten kurtulabilmiştir(Turhan, 1964: 29–30).

Cumhuriyet döneminde yapılan ıslah ve inkılâp hareketleri, Osmanlı son dönemi Batılılaşma gayretinin en yoğun bir anı olarak nitelendirilebilir. Bu dönem, eğitim bakımından ihtiyaç ve arzuların şiddet kazandığı, yenilik eğilimlerinin arttığı bir süreçtir. Aralıksız on yıldan fazla sürmüş olan savaşlar sebebiyle ülkede o zamana kadar hissedilmemiş bir aydın kıtlığına şahit olunmuştur. Teşkil edilen yeni teşkilat ve müesseseler bu aydın ihtiyacını şiddetli bir şekilde artırmıştır. Bu ihtiyaç o derece ani, şiddetli ve kapsamlı olmuştur ki, eğitilmiş ve aydın insana duyulan ihtiyaç diğerlerini gölgede bırakmıştır.

Dönemin siyasi iradesinin hataları sebebiyle Birinci Dünya Savaşı'na girilmiş ve Almanların hesabına Mehmetçiklerimiz harcanmıştır. Muhtelif cepelerde ve özellikle Çanakkale Cephesinde Türk milletinin kalifiye nesli, heba edilmiştir. İşte İstiklal mücadelesi devam ederken bile eğitim ile ilgili çalışmalara ağırlık verilmesine zemin hazırlayan acil durumun asıl sebebi budur(Turhan, 1964: 17-18). Bu çalışmada, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçen süreçte yabancı uzmana duyulan ihtiyacın arka planı ele alınmakta ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki meslekî eğitim konusunda yabancı uzmanların değerlendirmeleri inceleme konusu yapılmaktadır.

Osmanlı'da Kırılma Noktası ve Ecnebi Uzman İstihdamı

Bernard Lewis, Fransız İhtilali'nin Batı Hıristiyanlığı içinde, İslam dünyası üzerinde gerçek bir etkide bulunan ilk büyük fikir hareketi olduğunu söyler. O'na göre, Hıristiyanlık ile İslam'ın Akdeniz çevresindeki uzun karşılaşmalarına ve Suriye'den İspanya'ya kadar barışta ve savaşta sayısız temaslarına rağmen, Rönesans ve Reformasyon gibi ilk Avrupalı hareketler Müslüman milletler arasında hiçbir yankı uyandırmamış ve hiçbir karşılık bulmamıştır(Lewis, 2000: 41). “*İlahî nizamı bozar*” mülâhazasıyla araştırmayı yasaklayan ve “*dünyevîleşmeyi*” önlemek gerekçesiyle para kazanmayı hoş karşılamayan bir dinî anlayıştan (skolâstik) kurtulmak için isyan eden Avrupalının, bu konularda hiçbir meselesi olmayan İslam dünyasını etkilememesini doğal karşılamak gerekir. İlk defa açıkça Papalığı tenkit ettiği için öldükten sonra mezarından çıkarılıp yakılarak cezalandırılan İngiliz Viklif veya bu düşünce adamının fikirlerini desteklediğinden dolayı hile ile Papalığa davet edilerek diri diri yakılan Çek bilgini Jan Hus gibi dramatik örneklerin yaşanmadığı İslam dünyasının Avrupa'dan etkilenmemesini yadırgamamak lazımdır. Değerli bilim adamı Lewis, “*hiçbir yankı uyandırmamış ve hiçbir karşılık bulamamış*” derken, İslam dünyasındaki milletlerin ki, bunlar Avrupa nazarında Türklerdir, halkın, baskı altında eziliyormuş gibi yönetime karşı tavır almasını bekliyor gibidir. Thomas Campanella'nın insanların iş bulup çalışabildiği ve aç bırakılıp zulmedilmediği “*Güneş ülke*” dediği Osmanlı Devleti duraklama dönemine girmiş olsa da, insanî değerler açısından o çağlarda Avrupa'dan etkilenmesi mümkün görünmemektedir. Bu konuda Avrupa'nın Türk dünyasından etkilenmesi beklenir. Nitekim Avrupa Selçuklu döneminde Türk-İslam medeniyetinden bazı unsurları alarak kendi potasında eritip bir senteze varmış ve Rönesans hareketine ivme kazandırmıştır(Kodaman, 1975: 92).

Lewis şöyle devam ediyor; “*İlk evrelerde Hellenizmden ve İran'dan hatta Hint ve Çin'den gelen etkileri o kadar yatkınlıkla kabul eden İslam uygarlığının Batıyı kesinlikle reddetmesi ilk bakışta garip görünebilir*”(Lewis, 2000: 41). İslam medeniyeti temelde, nereden gelirse

gelsin, faydalı gördüğü bütün unsurları hiçbir “*takıntıya*” kapılmadan değerlendirmiştir. Şüphesiz bu bir genellemedir. Bu yaklaşımı, zaman içinde münferit de olsa tekzip eden uygulamalar olabilir. Unutulmamalıdır ki, istisnalar kuralları kuvvetlendirir. Ama Lewis’in dediği gibi “*Batı’nın kesinlikle reddedilmesi*” gibi bir yaklaşımın, Osmanlı Devleti’nde Klasik dönemde bile söz konusu olmamıştır. Kaldı ki, son dönemlerinde Osmanlı yönetimi, askeri sisteminden toplum yapısına kadar her seviyede Batı ile temasını yüksek seviyede sürdürmüştür. Klasik dönemde, Osmanlı yönetimi, genellikle, toplum düzeni açısından faydalı gördüğü farklı sistemlere karşı olumsuz bir tutum sergilememiştir. Bu konuda birçok örnek verilebilir. Endülüs’ten Osmanlı ülkesine gelen Yahudi asıllı alimlerden Hoca İliya el-Yahudi diye tanınan Abdüsselam el-Muhtedî (ö. 1513) Endülüs’te iken astronomi gözlemlerinde kullanılmak üzere “*el-Dâbid*” adında bir alet icad etmiş ve bu aletin kullanımı hakkında İbranice bir eser yazmıştır. Sultan II. Bayezid bu önemli eseri tercüme ettirerek Türk-İslam dünyasına kazandırmıştır. Aynı dönemlerde Rönesans’ın hekim-filozofu Paracelsus’un (1493-1541) eserleri Türkçeye tercüme edilmeye başlanmıştır. Paracelsus’un eserlerinin Osmanlı ülkesine gelmesiyle Osmanlı tıbbında “*Tıbb-ı cedid*” veya “*Tıbb-ı kimya*” denilen yeni bir akım ortaya çıkmıştır. Osmanlı tıbbının önemli isimlerinden İbn Sellum, kendi fikirlerini ilave ederek bu yeni akımın gelişmesini sağlamıştır. İlk eserini 1665 yılında Sultan Avcı Mehmed’in emri üzerine kaleme alarak *Gâyetü’l-Beyan fî Tedbîr Bedeni’l-insan* adını taşıyan derleme bir eseri Osmanlı bilim dünyasına kazandırmıştır. Bu eser derleme olmakla birlikte yer yer orijinal görüşler de ihtiva etmektedir. İbn Sellum’un bu eserinin dışında Latince’den tercüme ettiği ve kendi bilgi ve görüşlerinin içinde bulunduğu başka değerli eserler vardır. Osmanlı tıbbının en olgun çağı olan ve Türkçe tıp lügatlerinin¹ yazıldığı bu dönemde, Latince’den yapılan bu tercüme, Osmanlı bilim dünyasının dünya ile temasının canlı olarak devam ettiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

On sekizinci yüzyılda Osmanlı Devleti’nin bilim dünyasının Batı karşısında, bilim ve teknolojiye koptuğuna ve çağını yakalamakta acziyet içine düştüğü, aynı dönemlerde doğa ve matematik alanlarında hiçbir çalışmanın çevrilmesinin öngörülmediği ve bilginin değerinin yeterince kavranmadığı gibi değerlendirmeler (Kâhya ve Topdemir, 2002: 872–873) gerçeği yansıtmamaktadır. Osmanlı’da bilimin öncülerinden Bursalı

¹ 17. Yüzyıl Osmanlı tıbbı açısından yüksek bir dönem olarak görülmektedir. Bu devrede Türkçe tıp lügatleri yazılmıştır. Lârendeli(Karaman) Siyâhîzâde Derviş (ö. 1615) Mısır ve diğer ülkelerde on sene kadar tıp alanında araştırmalarda bulunduktan sonra *Lügat-ı Müşkilât-ı Eczâ* adında bir sözlük hazırlamıştır. Lügatte verilen droglar hangi dilde meşhur olmuş ise; Türkçenin yanında Arapça, Farsça, Rumca ve Berberice, önce o dilde verilmiş ve daha sonra Türkçe karşılığı yazılarak hastalığı ve tedavideki rolü kaydedilmiştir (İhsanoğlu, 1999b: 417-418).

Kadızzâde (ö. 1432) *Şerhü- Eşkâli 't-Te'sis* isimli eserinin önsözünde, kâinatın yaratışını düşünen filozofların, dini meselelerde fetva veren fakihlerin, devlet işini yürüten memurların ve yargı işini gören kadıların geometri bilmelerinin gerektiğini işaret ederken bilimin hem dini hem de dünyevî lüzumunu gösterdiği gibi, bilimin kâinatın sırlarının anlaşılmasındaki rolünü de ifade etmiştir. Fatih öncesi dönemde Osmanlı bilim dünyasında matematik, astronomi, mantık, zooloji, fizik, ve tıp alanlarında bir çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerin bir kısmı medreselerde ders olarak okutulmuş², bir kısmı da Latince ve Fransızcaya tercüme edilmiştir³. Osmanlı devletinin fetih siyasetinde de faydalı görülen her yeniliği bünyesinde almakta tereddüt etmediği görülmüştür. Mesela yeni fethedilen bir coğrafyada, Osmanlı yönetimi, gayrimüslim ahalinin, sosyal düzen açısından, öteden beri uyguladığı herhangi bir uygulamayı yasaklamak yerine veya kendi sistemini halkın üzerine dayatmak yerine, halkı tercihinde serbest bırakmış ve devam etmekte olan bazı uygulamaları tatbik edilmesine müsaade etmiştir.

Yine On sekizinci yüzyılda Osmanlı Devleti'nin doğa ve matematik alanlarında hiçbir çalışmanın çevrilmesinin öngörülmediği ve bilginin değerinin yeterince anlaşılmadığı şeklindeki değerlendirmelere katılmak

² Matematik alanında yazdığı *Risâle fî İstihracı Ceybi Derece Vahide bi Âmâlin Müessesetin alâ Kavâidin Hisâbiyye ve Hendsiye alâ Tarîkati Giyâseddin el-Kâşî* isimli eseriyle orijinal tespitler ortaya koyan Kadızzâde (ö. 1431), kendinden önce ortaya konulan, bir derecelik yayın sinüsünün hesaplanması için geliştirilen cebir yöntemini şerh etmiştir. Kadızzâde, matematik alanındaki eserlerinin yanında astronomi alanında da eserler kaleme almıştır. Bu değerli Osmanlı bilim adamı, astronominin genel bir özeti olan *el-Mûlahhas fî'l-Hey* kitabının üzerine şerh yazmıştır. Bu eser Osmanlı medreselerinde orta seviyede astronomi ders kitabı olarak okutulmuştur (İhsanoğlu, 1999b: 368).

³ On beşinci yüzyılda, Türkçenin bilim dili olarak gelişmesinde önemli çalışmalar yapan Osmanlı bilim adamı Mehmet b. Süleyman'dır. Mehmet b. Süleyman, Muhammed b. Mûsâ Kemâleddin el-Demîri'nin (ö. 1406) ünlü zooloji eseri *Hayâtü'l Hayavan*'ı 1422 yılında Türkçeye kazandırmıştır. Eser bine yakın hayvan ismini alfabetik olarak vermektedir. Eserde ayrıca hayvanlar hakkında folklorik malzeme verilmekte ve zooloji hakkında telif veren yüzlerce müellif ve kitabının isimleri kaydedilmektedir. Bu eser 1464 yılında Latinceye tercüme edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerde yetiştirdiği önemli astronom ve takvimcilerinden birisi de Gazi Ahmed Muhtar Paşa'dır (1840–1918). Ahmet Muhtar Paşa değişik sahalarda eser kaleme almakla birlikte özellikle astronomi alanında şöhret bulmuştur. Bu sahada beşi Türkçe, ikisi Türkçe-Arapça toplam yedi eseri vardır. En önemli eseri *İslâhü't-Takvim*'dir. Eser, Doğu'da kullanılan takvimlerin problemlerini ve Osmanlı malî takviminin kusurlarını göstererek yeni bir sistem teklif etmiştir. Bu eser 1890 yılında *Reform du Calendrier* adı ile Fransızcaya tercüme edilmiştir (İhsanoğlu, 1999b: 373, 443).

mümkün değildir. Nitekim bu yüzyılın başlarında Osmanlı matematiği büyük oranda klasik matematik geleneğine bağlı kalmakla birlikte aynı yüzyılın sonlarına doğru modern matematik kavram ve yöntemleri yavaş yavaş, Osmanlı matematiğindeki yerini almaya başlamıştır. Bu yüzyıl Osmanlı matematik tarihine baktığımız zaman yaklaşık elli beş müellifin telif ettiği doksan dört eser mevcuttur. Bu dönemde Osmanlı bilim adamlarından matematik konusunda ders almak üzere Avrupa'dan talebeler gelerek geometri okumuşlardır⁴.

Osmanlı bürokrasisi çok sağlam bir temel üzerine oturmuştur. Osmanlı arşivlerine girmeden bunun anlaşılacağını söyleyen Mehmet Genç hoca, iki yabancı gözlemcinin müşahedelerini aktarır. Gözlemcilerden birisi 1746–62 yıllarında İstanbul'da İngiliz elçisi olarak görev yapan Sir James Porter'dir. O'nun Osmanlı bürokrasisi hakkındaki gözlemi şöyledir; *“Bürokrasideki dikkat ve itina bakımından hiçbir Hıristiyan devlet Babîâli ile yarışamaz. Muameleleri çok büyük bir titizlikle yaparlar. Herhangi bir emri veya kararı, eğer tarihi biliniyorsa, ne kadar eski olursa olsun, hemen bulup çıkarabilirler.”* Diğer gözlemci aynı yüzyılın sonlarında, 1780'li yıllarda İstanbul'da beş yıl kalarak incelemeler yapmış olan ünlü İtalyan oryantalisti Toderini'dir. İtalyan gözlemci şunları söylemektedir; *“Sayılar ilmine pek düşkündürler. Öyle iyi eğitilmişlerdir ki en iyi Avrupalı aritmetikçileri bile hayrete düşürürler. Yıllık geliri 2. 5 milyar akçe olan devlet bütçesini, bir akçelik hataya düşmeden, ustalıkla kayıtlara geçirirler. Çok kısa ve sade bir metotla çok hızlı hesap yaparlar. Bizim dört tabaka kağıtla 2 saatte yaptığımız hesapları, onlar bir tabaka kağıt üstünde birkaç dakikada yaparlar”*(Genç, 2000: 28). Çoğaltılması mümkün olan bu ve benzeri örneklerden anlaşılacağı üzere, Osmanlı yönetimi tarafından bilginin önemi kavranmış ve gereği yerine getirilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin duraklamasının sebepleri arasında birçok unsur gösterilmektedir. Ancak bütün sebeplerin temelindeki yatan yegâne unsur, Avrupa'nın gerçekleştirdiği sömürgeciliğin sağladığı geniş imkânlar üzerine bina ettiği Rönesans ve Reform atılımıdır. Burada üzerinde durulması gereken en önemli husus bizce, sömürgecilik konusudur. Avrupalının merakı ve çalışma azmi elbette bu atılımda dikkate değer özelliklerdir. Ancak sömürülen ülkelerden elde edilen altın ve gümüş stokunun Avrupalının hırsını tetiklediğini ve elde ettiği imkânları meşru zeminler dışında kullanması, hukukun üstünlüğü ilkesinden ayrılmayan Osmanlı yönetimini

⁴ On sekizinci yüzyılda klasik astronomi geleneğinin önemli temsilcilerinden birisi Kahire'de yaşayan fakih, matematikçi ve astronom Bedreddin Hasan b. Burhâneddin İbrahim el-Cebertî'dir(1699-1775). Cebertî astronomi sahasında 19 eser kaleme almıştır. 1746 yılında Avrupa'dan öğrenciler gelerek ondan geometri dersi almışlardır(İhsanoğlu, 1999b: 429).

zor durumda bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin sarsıntıya uğramasındaki temel sebep, devletin dünyayı takip etmemesi ve bilim dünyasından kopması değil çağdaşı Avrupalılar gibi insafsızca hâkimiyeti altındaki ülkeleri sömürmemesidir. Şayet Osmanlı yönetimi için bir “kusur” tespit etmek gerekirse, o da Osmanlı'nın sömürgeci olmaması gösterilebilir. On dokuzuncu yüzyılın başı itibarıyla kendi kendine yeterli olan Osmanlı Devleti, aynı yüzyılın sonlarına doğru, yukarıda özetlemeye çalıştığımız Avrupalının sömürgeci siyaseti sonucunda yarı sömürge durumuna düşmüştür.

Lewis'e göre batılılaşmanın ilk “*bilinçli*” teşebbüsü on sekizinci yüzyılın başlarında olmuştur. Karlofça(1699) ve Pasarofça(1718) antlaşmaları Osmanlı Devleti'ni ciddi şekilde uyarıcı nitelikte olmuştur. İlk reform girişiminin esas sorumlu devlet adamı 1716'da Sadaret Kaymakamı ve 1718-1730 arası Sadrazam olan İbrahim Paşa'dır. Barış sağlanır sağlanmaz 1719'da Viyana'ya bir elçilik heyeti, 1721'de de Paris'e Yirmisekiz Mehmet Sait Efendi “*Vesait-i ümran (medeniyet vasıtaları) ve maarifine dahi layıkıyla kesb-i itila ederek (çalışarak elde etmek) kabil-i tatbik olanların takriri (uygulanması mümkün olanların tespiti)*” talimatıyla elçi olarak gönderilmiştir. Bundan bir süre önce 1716'da Rochefort adlı bir Fransız subayı, Osmanlı ordusunda bir yabancı mühendis subaylar teşkili için bir taslak sunmuş, fakat bir sonuca ulaşamamıştır. 1720'de, başka bir Fransız dönmesi olan David, İstanbul'da bir itfaiye takımı teşkilatı kurmuştur. Gemicilik ve denizcilikte yenilik yapılması gündeme getirilerek, 1682'de ilk defa üç ambarlı kalyon inşa edilmiştir(Lewis, 2000: 46-47).

III. Ahmed döneminin sonlarına doğru İran ile patlak veren savaş ve İstanbul'da meydana gelen bir isyan ile ıslah çalışmalarına ara verilmiştir. Daha sonraki dönemde matbaa ve denizcilik reformları muhafaza edilerek yine askeri sahada olmak üzere yeni bir hamle başlatılmıştır. Başka bir dönme olan Fransız asili Comte de Bonneval ile ıslah çalışmaları sürdürülmüştür. Müslüman olan ve Ahmet adını alan bu yabancı uzman, 1731'de Sadrazam Topal Osman tarafından, Avrupa tarzında humbaracı kıtalarını ıslah etmekle görevlendirilmiştir. 1734 yılında Üsküdar'da yeni bir öğretim merkezi olan ve yeniçerilerin tepkisi üzerine kısa bir süre sonra kapanacak olan Hendesehane açılmıştır. 1773'de denizcilik için yeni bir matematik okulunun açılmasıyla yenilik çalışmalarına devam edilmiştir. Bu konuda devlete, Macar asıllı ve Fransız uyruklu bir topçu subayı olan ve birkaç yıl önce Türkçeyi incelemek üzere Türkiye'ye gelmiş bulunan Baron de Tott yardımcı olmuştur. Yeni istihkâm ve topçu kıtalarının teşkili ve eğitilmesi, top dökümü yeniden düzenlenmiştir. Okulunu öğrenci nüvesi deniz subaylarından sağlanmıştır. De Tott hatıralarında “*beyaz sakallı kaptanlar ve altmış yaşındaki öğrencilerinden*” bahseder. Daha sonraki

yıllarda bu Mühendishaney-i Bahri Hümayun genişletilmiş, tıp ve diğer okullara örnek olmuştur(Lewis, 2000: 46-51).

III. Selim, 1791 sonbaharında, cepheden dönen Osmanlı ordusu henüz Silistre’de iken, sivil ve askeri müşavirlerden yirmi iki kişiye devletin zaafı konusunda rapor hazırlamalarını istemiştir. Müşavirler arasında, birisi Osmanlı ordusunda görevli Bertrand veya Brentona isimli bir Fransız subayı ile diğeri İstanbul’daki İsveç Elçiliğinin Ermeni tercümanı olan Mouradgea olmak üzere iki Hıristiyan yer almıştır. Verilen raporlar sonucunda Sultan, Nizam-ı Cedid teşkiline başlamıştır. Yeni sisteminin ağırlık noktaları topçuluk, istihkâm ve denizcilik olmuş ve bu konuda daha ziyade Fransız uzmanlar istihdam edilmiştir. Açılan okullarda Fransızca mecburi lisan olarak okutulmuştur. Ayrıca, çoğu Fransızca olan ve *Grande Encyclopedie* takımı da kapsayan, 400 kadar Avrupa kitabından bir kütüphane teşkil edilmiştir. Fransa’daki rejim değişikliği Osmanlı-Fransız ilişkisini etkilememiştir. Osmanlı askerî reformunda Fransız işbirliği 1798-1802 döneminde, Mısır’ın işgaliyle bir ara kesintiye uğrasa da daha sonra General Sebastiani’nin 1806-1807 yıllarında Türkiye’de görev almasıyla en yüksek noktaya ulaşmıştır(Lewis, 2000: 58-61).

III. Selim’in hayatına mal olan Kabakçı Mustafa isyanından sonra ordu üzerindeki yenilik çalışmaları II. Mahmud tarafından devam edilmiştir. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından 1839’da ölümüne kadar II. Mahmud, 19. Yüzyıl hatta 20. Yüzyıldaki Türk reformcularına zemin hazırlayan bir reform çalışması yapmıştır. Askeri alandan başlayıp daha sonra diğer sahalara yansıyan bu yenilik çalışmaları kayda değerdir. 1831’de Cevrahhane’nin ıslahı, 1844’te Tıbbiye’nin ıslahı için yabancı uzman görüşlerine başvurulmuştur. 1876 yılında M. Gilne ve yardımcısının görüşlerinden faydalanılarak Fennî Resim ve Mimarî Mektebi, 1878’de kurucuları arasında Edwards Efendi’nin bulunduğu Mekteb-i Fünûn-u Maliye kurulmuştur. 1878’de kurulan Hukuk Mektebinin başına Alman asıllı Emin(Emil) Efendi getirilmiştir(Ergün, 1990: 446). Başta ordunun subay ihtiyacını karşılamak ve daha sonra ehliyetli sivil memur ihtiyacını karşılamak üzere bu dönemde eğitim alanında ciddi hamleler hayata geçirilmiştir. 1827’de Fransa’ya öğrenciler gönderilmiş ve aynı yıl İstanbul’da eğitim dili Fransızca olan Tıbbiye açılmıştır. Açılan okullarda Avrupa’dan getirilen öğretim elemanları istihdam edilmiştir. 1859 yılında açılmaya başlayan kız Rüştîye mekteplerinde nakış ve bazı el işi dersleri için gayri Müslim kadın öğretmenler getirilmiştir(Akyüz, 2002: 21).

1868 yılında açılan ve eğitim dili Fransız olan Galatasaray Sultani’sinin eğitim sahasında yürütülmekte olan batılılaşma sürecine büyük etkisi olduğu kabul edilir. Bir batı dilinde orta derecede bir eğitim sağlama ve Müslüman-Hıristiyan öğrencilerin yan yana öğrenim görmesi itibariyle,

Müslüman hükümet tarafından kurulmuş ilk teşebbüs olması bakımından Galatasaray Sultanisi kayda değer olarak görülmektedir(Lewis, 2000: 122).

II. Abdulhamid dönemi eğitim alanında yapılan atılımlar açısından altın bir çağdır. Daha önce başlanmış olan askeri ve sivil okulların genişletilmesinin yanında meslekî okulların kurulmaya başlaması, Sultan Abdulhamid'i ufkunun genişliğini ortaya koymaktadır. İlk batı tipi Türk üniversitesi bu dönemde açılmıştır.

Batılı uzmanlardan faydalanmaya Fransız subayları ile başlayan Osmanlı Devleti daha sonra 1798'den itibaren Alman subaylar ile ordunun modernizasyonuna devam edilmiştir. İkinci Mahmud zamanında 1836 yılında bir grup Alman subay getirilmiş, bunların çalışmalarını tamamlayıp 1839'da Almanya'ya dönmelerinden sonra ikinci grup Alman subaylar 1868'de gelmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'deki Alman subayların sayısı 800'ü geçmiştir(Ergün, 1990: 446).

Hendese-i Mülkiye Mektebinin ilköğretim kadrosu Alman uzmanlardan oluşmaktadır. 1887 yılında Ekserlan adlı yabancı uzman tarafından Amerika Asma Fidanlığı Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi, 1892'de Alman uzman Bertiram yönetiminde Gümrük Darüttalimi, 1898'de Grati Efendi'nin raporuyla Dilsizler ve Körler Okulu ile Alman Dr. R. Ricder ve Dr. Dayke yönetiminde Gülhane Tatbikat Mektebi açılmıştır. Türkiye'deki ilk orman mektebinin kurucusu Louis Tassy adlı bir yabancı uzmandır(Ergün, 1990: 447).

Gerek yenileşme döneminde gerekse klasik dönemde Osmanlı devletinde eğitime önem verilmiştir. Yenileşme döneminin en kritik dönemi olan 20. Yüzyılın başlarında bütçede eğitime ayrılan miktar bu konuda fikir verebilir. 1908 yılında eğitim bütçesi 200 bin lira iken 1909'da 660 liraya, 1910'da 940 liraya, 1914'de 1. 237 bin liraya yükselmiştir. Demek ki, altı yılda altı kattan fazla bir yükselme söz konusudur. Yabancı ülkelere bol sayıda öğrenci gönderilmiş, her alanda çok miktarda yabancı uzman getirilmiştir. Ordunun subay ihtiyacına rağmen, Birinci Dünya Savaşı sırasında, askerlik çağındaki öğretmenler askerlikten muaf tutulmuştur(Avcıoğlu, 1969: 133).

Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyıldan itibaren askerî sahada başlayan yabancı uzman istihdamı daha sonraki yıllarda tıp, müzik ve bürokratik hayat hakkında, daha sonra da Mekteb-i Sultanî'de, posta ve telgraf işlerinde, maliyede, gümrükte çalıştırılmak üzere birçok uzman getirtmiş; ancak çeşitli sebeplerle istenen verim alınamamıştır(Ergün, 1997: 134).

Milli Mücadele döneminde öğretmenlik mesleği üzerinde hassasiyetle durulmuştur⁵. 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara’da toplanan Maarif Kongresi, yurdun her tarafından gelen 250’den fazla erkek ve kadın öğretmeni bir araya getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa kongreyi cepheden gelerek açmış ve özetle şunları söylemiştir; “*Onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile tearuz eden (çatışan) bilumum yabancı anasırla (unsurlarla) mücadele lüzumu ve efkâr-ı milliyeyi (milli fikirleri) kemal-i istiğrak ile (bütün gayretiyle) her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedâkârâne müdafaa zarureti telkin edilmelidir*”. Maarif Kongresi, savaş sebebiyle bir sonuca ulaşamamış olsa da böyle bir zamanda toplanmış olması, eğitime verilen önem bakımından kayda değer (Akyüz, 1982: 202). Cumhuriyet arşivindeki belgelere göre bu dönemde yabancı uzman veya öğretmen istihdamı olmamıştır. 1921 yılında İtalyanca öğretmek üzere Konya, Burdur ve Silifke’de İtalyan uyruklu papazlar tarafından okullar açılmak istenmiş ancak TBMM hükümetince buna müsaade edilmemiştir (BCA, 30.18.1.1/2.26). İstiklal mahkemeleri, TBMM hükümetinin kontrolündeki bölgelerde zararlı eylemleri görülen Rum öğretmenleri cezalandırmış, Maarif Vekâleti de bazı bölgelerde bu okulları kapatma yoluna gitmiştir. (Akyüz, 1982: 203).

1923-40 Arası Mesleki Eğitim ve Yabancı Uzman

Osmanlı’nın son yıllarında fasilasız devam eden savaşlar sebebiyle yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin devraldığı teknik ve meslekî eğitim oldukça yetersiz olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti karşılaştığı iktisadî kalkınma zarureti yerine getirmek için bir takım hamleler başlatmıştır. 1923’de İzmir İktisat Kongresinin toplanması, devletin iktisadî kalkınmayı gerçekleştirecek strateji ve politikaları belirlemesi ile başlayan süreç, uygulamada özel sektörün Teşviki Sanayi Kanunu ile desteklenmesi ve Kamu İktisadî Teşebbüslerinin kurulması ile devam etmiştir. Endüstrileşme planları yapılmış, yeni fabrikalar kurulmuştur. Bu büyük hamlelerle birlikte yürütülmesi gereken kritik mesele, kalifiye personeli temin etmektir. Kalkınma hamlesinin gerçekleştirilmesinde, iyi yetişmiş ve eğitilmiş insan gücünün yatırım ve işletme safhalarında en uygun şekilde istihdamına

⁵ Türkiye’nin temel problemlerinden birisi geçmişten günümüze kültürel seviyede büyük kırılmaların yaşanmasıdır. Her konuda olduğu gibi eğitim konusunda da geçmişte, dönemine göre ileri seviyede kararlar alınmıştır. Bu alınan kararlar ve uygulamalar dikkate alınarak, dünyadaki gelişmelerle yeni düzenlemeler yapılmış olsaydı öyle sanıyoruz ki, eğitim sistemimiz daha mükemmel olabilirdi. Mesela Yahya Akyüz’ün belirttiğine göre, Türkiye’de öğretmen yetiştirme konusu, ayrı bir uzmanlık alanı olarak Fatih Sultan Mehmed döneminde ele alınmıştır. Fatih döneminde sıbyan mektebinde muallim olacaklar için *Adab-ı Muhasebe* ve *Usûl-i Tedris* adlarında dersler okutulmuştur (Akyüz, 1987: 11).

bağlıdır(Akkutay, 1996: 11-12). Köklere dönme ve millileşme devresi olarak Atatürk döneminde(Kılıç, 2001: 392), 1927 yılına kadar meslek ve sanat okulları açma ve yürütme yetkisi il ve belediye idarelerinin sorumluluğunda yürütülmüştür. Bu tarihte çıkan bir kanunla masrafları yine bu yönetimlerce karşılanmak üzere, bu okulların programı, araç-gereç, öğretmen yetiştirme ve istihdamı görevi Milli Eğitim Bakanlığına verilmiştir. 1933'de Meslekî ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Buraya genel müdür olarak tayin edilen, Fransa'da yetişmiş Rüştü Uzel'in büyük emekleri geçmiştir. 1935'de meslek ve teknik okulların masrafları da Milli Eğitim Bakanlığının bütçesine alınmıştır. 1941'de sözü edilen Genel Müdürlük yerine Meslekî ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı kurulmuştur. 1934'den itibaren çok sayıda erkek, kız sanat ve yapı enstitüleri, ticaret okulları, 1934-35'de Kız Teknik, 1937-38'de Erkek Teknik Yüksek Öğretmen okulları açılmıştır(Akyüz, 1982: 237).

Lozan'da yabancı nüfuz ve tahakkümünü yıkmak ve kaldırmak için büyük bir mücadele verip kazanan Türkiye Cumhuriyeti, 1924 bütçesinde yabancı uzman getirmek için bir milyon lira ayırmıştır. Bu, yeni Türk devletinin o zamanki durumunda büyük bir fedakârlık ve aynı zamanda Batılılaşma kararlılığını göstermektedir 1924 sonlarında çiftçilik konusunda iki Alman uzman raporlar düzenlemişlerdir. Öte yandan demiryollarında 25 uzman, tarım alanlarında 11 Macar ustabaşı, postada dört, rüsumat, eski eserler, kimya, orman, veteriner ve petrol alanlarında da birer yabancı uzman çalıştırılmıştır. 1925-26 yıllarında yabancı uzman işleri biraz durur gibi olduysa da, sonradan artan oranda tekrar istihdam edilmeye başlanmıştır. Yabancı uzmanların bir kısmı rapor hazırlayıp giderken, bazıları da raporlarını ülkelerinde düzenleyerek göndermişlerdir. Bir kısmı da uzun yıllar Türkiye'de kalarak projeler yapmışlar ve bunların uygulanması sırasında başında bulunmuşlardır. Özellikle 1928 yılından itibaren her yıl çok sayıda yabancı uzman Türkiye'ye gelmiştir. Bu arada Türkiye'ye uzman olarak değil, üniversite ve yüksek okullarında öğretim yapmak için gelen pek değerli öğretim üyeleri de, kendi alanlarında bir uzman gibi çalışarak Türk hükümetine raporlar vermişlerdir(Ergün, 1997: 134-135).

Yabancı Uzmanların Raporları

Cumhuriyet döneminde Türk eğitim ilkelerini açıklayan ilk genelge 8 Mart 1923 yılında yayınlanmıştır. Bu genelgede eğitimdeki ilk hedefin milli ve asri terbiyeyi vatanımızın en uzak köşelerine ulaştırmak olduğu vurgulanmıştır. Meslekî alan ile ilgili olarak "*Taksim-i a'malin (iş bölümünün) fevkalâde revaç bulduğu muhitlerde terbiye mesleği muhtelif kabiliyetlerin inkişafını (gelişmesini) teshil eder (kolaylaştırır)*" denilmektedir(Binbaşıoğlu, 1995: 488). Bu ilk genelgeden de anlaşılacağı üzere, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde meslekî eğitime önem verilmiştir.

1924'den itibaren Türkiye'ye birçok yabancı eğitimci davet edilmiş ve bunlardan eğitimimizin aksayan yönleri ve yapılması gereken hususlar konusunda raporlar istenmiştir.

John Dewey (1924)

1924 yılında çağrılan ilk yabancı uzman, Amerikalı John Dewey'dir⁶. Colombia Üniversitesi öğretim üyelerinden olan ve iki ay ülkemizde kalan Amerikalı uzman iki rapor hazırlamıştır⁷. Cumhuriyet kurulduktan bir yıl sonra, Maarif Vekâleti tarafından “*demokratik bir sistemde öğretmen kadrosu nasıl yetiştirilir*” sorusunun cevabını aramak üzere Amerika'dan bir uzmanın davet edilmesi, sadece eğitim açısından değil aynı zamanda dönemin yönetiminin demokratikleşme hedefi bakımından da önem taşır(Ata, 2001: 194). Dewey bu raporlarında⁸, genel ve meslekî eğitim sistemiyle ilgili teklifleri olmuştur(Akyüz, 1982: 370). Meslekî okullarda çeşitli bölgelerin ihtiyaçlarına göre ticaret ve tarım kursları açılmasını ve bu işlerde uğraşmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı Merkez teşkilatında bir birimin kurulmasını önermiştir(Hızlan, 1983: 362). Dewey'nin tespitleri şöyle özetlenebilir;

Eğitim sisteminde fikir olarak merkezîyet, uygulama itibariyle de çok ileri bir merkezsizlik hakim olmalıdır. Eğitim programları derslerin fazla ayrıntılarına girmemeli; sadece esasları göstermeli, ayrıntıları çevre şartları belirlemelidir. Her sanat okulu öğrencisi diploma almadan önce becerilerini artırmak amacıyla işyerinde çalışmaya mecbur tutulmalıdır. Açılacak sanat, ticaret ve tarım okulları şehir ve bölgelerin ekonomik durumları göz önüne alınarak açılmalıdır. Bütün okullar bir sistem dâhilinde kurulmalıdır. Öyle ki, bir okulu bitiren daha yüksek bir okula ister gitsin ister gitmesin belirli bir amaca göre yetiştirilmelidir. Türkiye eğitim sistemi, birliğe muhtaçtır. Ama birlik diye yeknesaklığa gidilmemelidir. Birlik, yönetimden çok fikrî ve zihnî bir mahiyet taşır. Batı ülkelerine yalnız öğrenciler değil, öğretmen grupları da gönderilmelidir. Eğitim için çeşitli ülkelerden kısa süreli

⁶John Dewey(1859-1932) tanınmış Amerikan eğitimcidir. Uygulama sistemiyle öğrenmek metodunun kurucusudur. Sovyetler Birliği ve Çin'e de giderek onlara da eğitim reform raporları sunmuştur(Başgöz, 1999: 135).

⁷ Ülkemizde iki ay kadar kalan ve bu süre zarfında çeşitli ziyaretlerde bulunan Dewey, 31 Temmuz 1924 tarihinde Darülfünun'da gelerek bir süre gençlerle sohbet etmiştir. Burada alkışlanan Dewey, “*Memleketinizde kız ve erkekler birleşerek, toplu bir halde buldukları bir yerde bulunmaktan dolayı çok bahtiyarım*” demiştir. Daha sonra şu değerlendirmeyi yapmıştır: “*Memleketinizin ihtiyaçlarını ben sizin kadar bilmem. Fakat ihtiyaçları sizden öğrenerek, tavsiye edersem belki sizin için müfit olabilirim*”(Ata, 2001: 197).

⁸ Bu raporlardan birisini Türkiye'deyken diğerini Amerika'dan göndermiştir(Ayaz, 1948: 472).

uzmanlar getirilmelidir. Yüksek okullar ve üniversite için de öğretmen ve öğretim üyeleri getirilmelidir. Türkiye'nin en önemli ve acil eğitim meselesi, öğretmenlerdir. Öğretmenler yalnız ders konularında değil, genel olarak eğitimin ana konusu olan çocuk ve insan üzerinde etraflı bilgiye sahip olmalı ve maaşlarında⁹ iyileştirme sağlanmalıdır”(Ayaz, 1948: 475; Akyüz, 2002: 371).

Dewey'in üzerinde ısrarla konulardan birisi de verilecek eğitimin yalnızca lider konumunda olan kişilerle sınırlı tutulması, ülkenin bütününe içine almasıdır. İleri ülkelerdeki sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin daha hızlı takip edilmesini sağlamak üzere bazı büyük illerde yabancı dilde, muhtemelen Fransızca eğitim veren liseler açılmalıdır(Akkutay, 1996: 26, 31).

John Dewey'in raporunda belirttiği temel görüşlerden biri olan “*Milli Eğitim Bakanlığının sadece fikrî önderlik yapması*” tavsiyesi dönemin Milli Eğitim Bakanı Necati Bey tarafından “*idarede merkezîyetçilik*” şeklinde yorumlanıp, eğitimle ilgili yetkilerin hepsinin bakanlığın elinde toplanmasına gerekçe olmuştur(Akkutay, 1996: Giriş).

Dewey'in raporundaki öneriler, 1926 yılında uygulamaya konulmaya başlamıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Necati Bey, Bakanlık merkez teşkilatını Dewey'in dediği gibi, bir bürokrasi makinesi olmaktan çıkartıp fikir ve ilham kaynağı haline getirmek için Talim ve Terbiye Dairesi'ni kurmuş, öğretim kademeleri dairelerini şubelere ayırmıştır. Yine bu rapor dikkate alınarak Bakanlık merkez teşkilatında İnşaat, Hıfzıssıhha ve Yüksek Öğretim müdürlük ve dairelerini kurmuştur. Raporda belirtildiği gibi, ülkenin eğitim idaresinin ele alınması gerektiği görüşüne uygun olarak Maarif Eminlikleri teşkilatı kurulmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı 1925 yılında Galatasaray, Erenköy, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa liseleri için Fransa'dan öğretmenler getirtmiştir(Ergün, 1997: 140; Binbaşoğlu, 1999: 156).

Alfred Kühne (1925)

1925 yılında Bakanlık, meslekî ve teknik öğretimle ilgili bir görüş almak üzere Alman eğitimci ünlü G. Kerschensteiner'i davet etmiştir. İşlerinin yoğun olduğunu ileri sürerek gelemeyeceğini söyleyen Kerschensteiner, kendisinin yerine Dr. Kühne'yi teklif etmiştir(Ayaz, 1948: 475; Başgöz, 1999: 139; Binbaşoğlu, 1999: 156). Alman Ticaret ve Sanayi Bakanlığı danışmanı(Akkutay, 1996: 33) ve Berlin'deki büyük bir meslek

⁹ Yabancı uzmanlara verilen ücret oldukça yüksektir. 1924 yılındaki gazetelerin verdiği habere göre, kıdemli bir ilk okul öğretmenin maaşı 25-30 liradır. Yeni başlayan bir öğretmen 600 kuruş maaş almaktadır. Yabancı uzmanlara verilen ücret ise 150-850 lira arasındadır(Ata, 2001: 205).

okulunun kurucusu olan Kühne, Ekim 1925’de Türkiye’ye gelerek, Ankara, Eskişehir, Bursa, İzmir ve İstanbul’daki meslek okullarında ve Hayat Mektepleri’nde incelemelerde bulunmuştur(Ergün, 1997: 140).

Dr. Kühne, verdiği raporda, meslek eğitim için ilkokulu temel almıştır. Kühne söz konusu raporunda hemen her problem için Almanya’da girilen denemeleri örnek göstermekte, Alman uzmanlarının çağrılmasını; Almanya’da yapılan yayınların kullanılmasını tavsiye etmiştir. Sanat okullarında yabancı dil olarak Almanca’nın okutulması da onun teklifleri arasındadır(Başgöz, 1999: 139; Binbaşoğlu, 1999: 156). Kühne, Türkiye’de verimli bir ekonomik yaşamın gelişmesi için her türlü şartın var olduğunu belirterek, önce halkın durum ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun için genel okullardaki iş eğitimine yönelik çalışmalar yapılmalı ve hatta erkeklere mahsus bir Elişleri Öğretmen Okulu kurulmalıdır. Ticaret mesleği için Türkiye’de bir kuruluşun mevcut olduğunu, fakat yetersiz bulunduğunu ifade etmiştir.

Kühne’nin raporunda meslekî eğitimin başarısında temel eğitimin çok büyük önemi olduğuna temas ederek zorunlu eğitim üzerinde durmuştur. Rapora göre okuma yazma eğitimi uzun bir süreyi almaktadır. Bu sürenin uzun olması yazı sistemi ile ilgilidir. Bu problemi çözmek konusunda Kühne, Batılılaşmayı işaret etmektedir. Yazı sisteminin bir kültür meselesi olması bakımından Türkçeye yakınlığı olan Macar ve Fin dillerindekine benzer bir transkripsiyon uygulanmalıdır(Akkutay, 1996: 34).

Bu teklifler, raporun yazılışından dokuz yıl sonra 1934-35 öğretim yılında Ankara’da Kız Teknik Öğretmen Okulu’nun başlangıcı olan Kız Sanat Öğretmen Okulu’nun açılmasıyla gerçekleşmiştir. Erkekler için El İşleri Öğretmen Okulu yerine, Gazi Eğitim Enstitüsünde 1933 yılında Resim-İş Bölümü açılmıştır. 1937-38 öğretim yılında da Erkek Teknik Öğretmen Okulu’nun başlangıcı olan Erkek Meslek Okulu açılmıştır¹⁰.

Erey, G. Stiehler ve Ernest Egli

Milli Eğitim Bakanlığı 1926 yılında, ilkokullarda el işleri öğretimindeki nazari ve uygulamalı esaslar ve resim üzerinde düzenlediği kurs için, kurs öğretmeni olarak Leipzig Pedagoji Enstitüsü profesörlerinden G.Stiehler’i getirtmiştir. Tabiat incelemeleri, geometri, tarih, coğrafya gibi derslerin resim aracılığıyla öğretimini anlatan ve “*Mektep Müzesi*” atölyelerinde yapılan ders araç ve gereçlerini inceleyen ve laboratuvarları gezen Stiehler, Bakanlığa “*Sanat Terbiyesi Hakkında*” kısa bir rapor sunmuştur. Aynı dönemde ilk ve ortaokullardaki matematik derslerinin el işi

¹⁰ Binbaşoğlu, 1999: 156-157. Mustafa Ergün, Kühne’nin, raporunun ayrıntılı ve uygulanabilir projeler sunmaması sebebiyle, Bakanlıkça pek göz önüne alınmadığını belirtmektedir(Ergün, 1997: 141).

ve resimle desteklenmesi kursu için Almanya'dan davet edilen Prof. Erey de, Bakanlığa “*El işleri, İş Mektebi ve Tedrisatı Hakkında*” adlı kısa bir rapor sunmuştur(Ergün, 1997: 142).

Dewey'nin önerilerine göre kurulan “*Mektep Mimarisi Bürosu*” nun başına, 1927 yılı başında Viyana Güzel Sanatlar Akademisi şefi Holzmeister'in yardımcısı Egli getirilmiştir. Başlangıçta Bakanlıkla iki yıllık mukavele yapan Egli, 1930'dan itibaren İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde çalışmaya başlamış, 1932'den itibaren de Akademi'nin Mimarî Şubesi Müdürü olmuştur. Türkiye'deki pek çok okul binasının yanı sıra şehircilik alanında da çalışan uzman, Edirne, Niğde ve İstanbul şehir planları üzerinde çalışmıştır. 1940'lı yıllara kadar Türkiye'de kalmıştır.

Ülkemizin birçok illerini gezen ve Türkçe dersleri alan Egli, İstanbul, Bandırma, Balıkesir, İzmir, Konya, Afyon ve Adana taraflarında iklim, coğrafi durum, okul binalarının yeri ve inşaat durumları üzerinde çalışmalar yapmıştır. Egli'ye göre, her ülkenin gerçek mimarı kendi halkı ve öğretmenidir. Çağdaş yapılarda sağlam bazı teknik metod ve malzemenin yanı sıra basit ve ölçülü şekillere doğru gidiş vardır. İstanbul'da görülen binalar okul değil, ikametgâhtır. Çağdaş okul binası basit ve şehir dışında olmalıdır(Ergün, 1997: 142-143).

Bay ve Bayan Ruatelet

1927'de Fransa'dan gelen Bayan Ruatelet Meslekî Tedrisat Umum Müdürlüğüne getirilmiştir. Aynı yılın yazında Çapa Selçuk Hatun Kız Sanayii Mektebi'nde öğretmenler için açılan yaz kurslarında ders vermiş ve okulu teftiş etmiştir. Bay Ruatelet İstanbul Sanat Okulunun teftişini yapmıştır. 1927 yılında Bay ve Bayan Ruatelet, Türkiye'deki Meslekî öğretim için yeni bir plan hazırlamışlar; bazı okullara yeni şubeler eklenmesini, ders programlarında değişiklik yapılmasını önermişlerdir(Ergün, 1997: 149).

1929 yılında düzenlenen öğretmenler kursunda Fransız meslekî öğretim usulünü uygulayan Bayan Ruatelet, aynı yıl yapılan Sanayi Okulları Kongresi'ne katılmış; Bay Ruatelet Ankara ve İzmir'de yaptığı incelemeler sonucu bir Yüksek Teknik Öğretmen Okulu projesi hazırlayıp sanat okulları programlarını yeniden düzenlemiştir. Bayan Ruatelet ise İstanbul ve Ankara'da çeşitli kız okullarında yaptığı incelemeler sonunda, Türkiye'deki meslekî öğretimin yönlendirilmesi konusunda Bakanlığa yeni bir tasarı sunmuştur(Ergün, 1997: 149-150).

Bayan Bocard ve Oldenburg

Brüksel'de bir sanayi okulunun müdürü ve Buyse'nin dostu olan Bayan Bocard, Buyse'nin tavsiyesi üzerine, 1927 yılında Türkiye'ye davet

edilmiş ve üç yıllık bir mukavele imzalayarak. Bakanlığın Evişleri Tedrisatı Umum Müdürlüğüne daha sonra Kız Sanayi Mektepleri Umum Müdürlüğüne getirilerek, 1928 yılında İstanbul'da yaptığı incelemeler sonunda Bakanlığa bir rapor sunmuştur. Raporunda, kız sanayi okullarımızın esaslı bir şekilde düzenleme yapılması, öğretimin en son çağdaş usullere göre düzenlenmesi, öğretimin pratik alana kaydırılması, genel kültür derslerinin yanı sıra hayat ve ev idaresi bilgileri vs. gibi tavsiyelerde bulunmuştur. Bayan Boccard Kız Öğretmen Okulunda bayan öğretmenlere bir kurs vermiş, burada ev düzenlemesi, yemek pişirme konularında Bakanlığa bir proje daha sunmuştur. Bayan Boccard, 1929 yılında açılan Terzilik Okulu'nda Bayan Martens ve Jofredi ile beraber öğretim heyetinde yer almıştır(Ergün, 1997: 150).

Almanya Tarım Bakanlığı Ziraî Kurumlar Genel Müdürü Prof. Dr. Oldenburg, 1927 yılında Tarım Bakanlığı tarafından tarım okullarının ıslahı ve geliştirilmesi için davet edilmiş, 1929 sonlarına doğru yaptığı inceleme ve verdiği raporlarla orta derecedeki tarım okullarını kurup geliştirmiştir. 1930'dan sonra tekrar çağırılmış, verdiği bütün projeler uygulanmış, istediği kadar ve istediği programda tarım okulları açılmış, onun tavsiye ettiği Alman kurumlarına-uzmanlaşmak için- Türk öğretmenler gönderilmiştir(Ergün, 1997: 150-151).

Omer Buyse (1927)

1927 yılında, meslekî eğitim ve teknik eğitim işlerini yönetecek bağımsız bir birim olan Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü kurulduğu yıl, Belçikalı uzman Dr. Omer Buyse, teknik eğitim konusunda görüşü alınmak üzere Türkiye'ye davet edilmiştir¹¹. Dr. Buyse, Ankara, Kütahya, Uşak, İzmir, Aydın, Konya, Adana ve İstanbul'da incelemelerde bulunarak özetle şöyle bir rapor sunmuştur;

“Halk tabakalarına özellikle fakir halka iş temin edilmeli. Bu sınıfların hayat standartlarının yükselmesini sağlamak üzere kurslar açılmalı ve yardımlaşmayı temin etmek üzere kooperatiflerin kurulması sağlanmalıdır. Açılacak okullar, bölgenin ekonomik ve endüstriyel şartlarına uygun olmalı. İlgili bölgenin sanayi ve ticaret odalarının temsilcileri katılmalıdır. Kalifiye işçi, teknisyen ve mühendis yetiştirmek üzere okullar

¹¹ Mısır asıllı ve uzun yıllar Amerika'da kalarak oranın eğitim usullerine dair bir kitap yazan, daha sonra Belçika'ya geçerek orada “İş Üniversitesi”ni kuran ve dört yıl burayı yöneten, sonuçlarını ve programını “İş Üniversitesi” adıyla yayınlayan Belçika Meslekî Eğitim Müdürü Buyse, 1926 sonlarında Türkiye'deki ziraat, sanayi ve meslek okullarını inceleyerek uygulanabilir bir program hazırlamak üzere Türkiye'ye davet edilmiştir. Prof. Buyse, dönemin Maarif Vekili Necati Bey'in Avrupa gezisi sırasında görülerek ülkeye davet edilmiştir(Ergün, 1997: 143).

açılmalıdır. Türkiye'nin tabii kaynakları çok zengindir. Oysa öğretimde bu doğal zenginliklere ait bilgi verilmiyor. Taşrada bu kaynakları işletecek kurumlar ve uzmanlar gereklidir. Lüks teknik adamlara değil, hem düşünecek hem çalışacak aydın işçi ve ustalara ihtiyaç vardır. Meslek okulları için Avrupa'dan öğretmen getirtmek gerekmez. Bunlar Türkiye'den yetiştirilebilirler. Küçük sanat öğretmenleri, kendi sanatkârlarının arasından seçilmelidir. Okuma-yazma bilmesede, iyi bir demirci, öğretmen olur. Avrupa'ya şimdilik öğrenci gönderilebilir, ama ileride buna da gerek kalmaz''(Ergün, 1997: 145).

Buyse raporunda kurulmasını teklif ettiği ve projesini hazırladığı iki eğitim-öğretim kurumu vardır. Bunlardan birisi *Mustafa Kemal Paşa İş Darülfünunu'dur*. Ankara kurulması düşünülen bu okulda, meslek okullarına usta ve öğretmenler yetiştirmenin yanı sıra mahir işçi, teknisyen ve uzmanlar yetiştirilecektir¹². İkinci okul *İsmet Paşa Kız Enstitüsü'dür*. Kurulması teklif edilen bu enstitü, genç kızlar için meslekî, ticarî ve sosyal bilgiler veren bir okul olacak ve Bayan Mevhibe İnönü'nün adını alacaktır¹³. Bu projelerin yanı sıra İstanbul, Konya, İzmir, Aydın'da sanayi okullarının ıslah ve genişleme projeleri, Orta Tarım okulları, İstanbul'da Sosyal Hizmetler Okulu, İzmir'de Sanayi-i Nesciye (Dokumacılık), Uşak'ta dokuma, şeker sanayi ve Debbağlık Okulu kurulması, ayrıca her şehirde, yörenin özelliklerine göre erkekler için çiftçilik, kunduracılık, ağaç ve maden işleri, duvarcılık, ticaret ve dil kursları; kızlar için de biçki-dikiş, ev işleri, süsleme sanatları, dil ve ticaret okullarının kurulması önerilmiştir(Ergün, 1997: 146). Çeşitli meslek okullarında yetişen öğrenciler eğer iyi bir eğitim alırlarsa yirmi sene içerisinde iç piyasanın ihtiyacını karşılayabileceğini gibi ihracatta yapabileceklerdir(Akkutay, 1996: 41).

Buyse'nin raporunda belirtilen İş Üniversitesi'ne öğretmen yetiştirmek üzere 1927-28 yıllarında Avrupa'ya 133 meslek ve sanat öğrencisi gönderilmiştir. Bu konuda yurt dışından, 1927 yılından 1938'e kadar olan devrede 65 uzman getirilmiştir(Ergün, 1997: 149). Buyse'nin tekliflerinin bir kısmı on yıl sonra, okul-sanayi işbirliği önerisi de ancak 50-60 sene sonra gerçekleştirilebilmiştir(Binbaşıoğlu, 1999: 157).

Adolphe Ferrière ve Albert Malche

1928 yılının sonlarında tanınmış İsviçreli eğitimci Adolphe Ferrière, İzmir Maarif Eminliği tarafından davet edilmiştir. Ferrière, İzmir, Aydın, Manisa, Balıkesir ve civarındaki okulları incelemiş ve 20 kadar konferans

¹² Kurulması düşünülen İş Üniversitesiyle(Darülfünunu) ilgili olarak program, bölümler ve amacı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akkutay, 1996: 42-44.

¹³ Bu iki önemli okul projesiyle ilgili bölüm ve eğitim yapısıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ergün, 1997: 146.

vermiştir. İncelemeleri sonunda hazırladığı raporu Maarif Vekâletine sunmuştur¹⁴. 1938 yılında Cenevre Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta, Türkiye'nin yaptığı pek çok inkılâplarla geçmişe son verdiğini, eğitim alanında tek okul, laik okul, karma eğitim ve faal okulu gerçekleştirecek çok büyük bir hamle yaptığını söylemiştir(Ergün, 1997: 153).

Üniversite reformuyla¹⁵ ilgili olarak 1931 yılında İsviçre Gelf Üniversitesi Pedagoji sahasında Prof. Albert Malche davet edilmiştir¹⁶. Altı ay kadar Türkiye'de sözleşmeli uzman olarak görev yapan Malche, gerekli çalışmaları yaptıktan sonra Avrupa'ya dönmüştür. İsviçre, Fransa ve Hollanda'da bazı çalışmalar yaptıktan sonra tekrar Türkiye'ye davet edilerek 1933 yılında Türkiye'ye gelmiştir. 1934 yılında Türkiye'den ayrılmıştır(Akkutay, 1996: 57; Taşdemirci, 1992: 3; Vardar, 1981: 15). Bu raporda İsviçreli uzman, Darülfünunda görev yapan hocaların yeterli olmadıkları, kısa bir süre içinde olsa yabancı öğretmene ihtiyaç duyulabileceği, fakat asıl kaynağın Türk öğretmenleri olması gerektiğini vurgulayarak şu tespitleri yapmıştır; ”İstanbul Darülfünundan öğretmen, avukat, kimyager yetiştirilebilir. Ama geleceğin Darülfünun öğretmenlerini buradan yetiştirmek ihtimal dâhilinde değildir. Üniversitede ciddi bir araştırma çevresi kurulmadıkça, Berlin'den Leipzig'den, Paris'ten yahut Şikago'dan yetişmiş öğretmenler gelecektir. Bunların arasına yabancı profesörler de katılacaktır. Ama onlarla bir üniversite geleneği kurulamayacaktır (Başgöz, 1999: 185-189; Binbaşoğlu, 1999: 162-163).

Malche, yeni kurulacak Üniversite teşkilatında eski Darülfünunda olduğu gibi Tıp, Hukuk, Edebiyat ve Fen Fakültelerine yer vermiştir. İlahiyat Fakültelerinin kurulmasında özel bir amaç güdülmüyorsa, bu fakültenin Edebiyat Fakültesi ile birleştirilmesini tavsiye etmiştir(Taşdemirci, 1992: 4).

¹⁴ Ferrière'nin raporu, M. Baha tarafından çevrilen, *Faal Usuller ve Yeni Türkiye Mektepleri*, İstanbul 1932 adlı eserde yayınlanmıştır(Ergün, 1997: 153).

¹⁵ Darülfünun'da reform yapılma gerekçesiyle ilgili olarak yapılan değerlendirmeler için bkz. Taşdemirci, 1992: 2.

¹⁶ Taşdemir, 1992: 3. Darülfünun ile ilgili olarak ıslah çalışması ilk defa 1931 yılında yapılmamıştır. İkinci Meşrutiyet'ten sonra iktidara gelen İttihat ve Terakki Partisi tarafından 1915-18 yılları arasında 20 Alman bilim adamı Türkiye'ye davet edilerek, Ziya Gökalp ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi Türk bilim adamlarının da iştirakiyle bir çalışma yapılmıştır(Taşdemirci, 1992: 2). Kemal Turan'a göre Üniversite reformu için 1913-16 yılları arasında Almanya'dan 19 bilim adamı davet edilerek raporlar tanzim ettirilmiştir. Bu bilim adamları Mondros Mütarekesi'ne kadar Türkiye'de kalmışlardır. Türkiye'ye davet edilen Alman bilim adamlarının isimleri, branşları ve çalışmaları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Turan, 2000: 15, 79, 80 vd.

1933 yılında Darülfünun kapatılarak¹⁷ yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur¹⁸. TBMM Maarif Mazbatasında ıslahatın başarılı olması için, mevcut teşkilatın tamamen ilga edilerek yerine sağlam esaslar üzerinde yeni bir üniversitenin kurulması gereği üzerinde durulmuştur. Yeni kurulan üniversitede özerklik kaldırılmış, üniversite, Milli Eğitim Bakanlığı'nın emri altında kurulmuş, idarî yönden diğer okullardan farkı kalmamıştır(Akkutay, 1996: 111).

Bu mazbatada dikkate çeken önemli bir husus “*Darülfünun*” kelimesi gibi “*Üniversite*” kelimesinin de yabancı menşeli olduğunun ifade edilmesidir. Ancak “*Üniversite*” kelimesinin beynelmilel (milletlerarası) bir terim olması sebebiyle bu kelimenin, en kısa zamanda yerine Türkçe bir karşılık bulunması kaydıyla “*şimdilik*” kullanılması uygun görülmüştür(Taşdemirci, 1991: 6). Aslında Darülfünun'un kapatılması fikri 1932 yılı bütçe görüşmelerinde olgunlaşmıştı. Bu görüşmelerde hükümete üniversite reformuyla ilgili olarak yabancı teknik danışman getirtilmesi konusunda yetki verilmiştir¹⁹.

Nazi Almanyası'ndan kaçan bazı bilim adamları İstanbul Üniversitesinde görev almışlardır(Başgöz, 1999: 188). İstanbul Üniversitesi kurulduktan sonraki yıllarda akademik kadroda çok sayıda batılı tanınmış bilim adamı istihdam edilmiştir²⁰. Bu bilim adamlarının bazılarının isimleri

¹⁷ İstanbul Üniversitesi'nin kuruluş gerekçesiyle ilgili olarak dönemin Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey'in değerlendirmesi için bkz. Taşdemirci, 1992: 5.

¹⁸Taşdemirci, 1992: 7; Binbaşıoğlu, 1999: 164. 1933 yılında açılan İstanbul Üniversitesi'nde Darülfünun kadrosunda bulunan 155 öğretim üyesinden 59'u kadroya alınmış diğerleri kadro dışı bırakılmıştır. Yeni kurulan üniversitede “*Emin*” yerine “*Rektör*”, “*Fakülte Reisi*” yerine “*Dekan*”, profesörlere “*ordinaryüs*”, öğretmenlere “*profesör*”, muavinlere “*doçent*” denilmesi kararlaştırılmıştır. İstanbul Üniversitesi dört fakülte ile kurulmuştur. İlahiyat Fakültesi kaldırılmış, onun yerine Edebiyat Fakültesi bünyesinde İslam Tetkikleri Enstitüsü kurulmuştur(Doğan, 1983: 316-318). Yusuf Vardar, Darülfünun'da 240 öğretim elemanın olduğunu ve bunlardan 83'ünün kadro içi, diğerlerinin görevine son verildiğini belirtmektedir. Vardar'ın verdiği bilgiye göre, Darülfünun'da kapatılmadan önce 88 prof., 44 doçent, 108 baş asistan ve asistan görev yapmaktaydı. Görevde kalan öğretim elemanları ve bölümleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Vardar, 1981: 26-27; Akkutay, 1996: 59.

¹⁹ Darülfünun'un kapatılmasıyla ilgili dönemin Milli Eğitim Bakanı Raşid Galip'in 1 Ağustos 1933 tarihinde Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan açıklamaları ve diğer ayrıntılı bilgi için bkz. Vardar, 1981: 12 vd.

²⁰ Yeni üniversitenin öğretim üyesi üç kaynaktan temin edilmişti. Bunlar mevcut kadroda bulunanlar, ikincisi yurt dışında tahsil ve doktora yapanlar, üçüncüsü de yabancı bilim adamlarıydı. Göreve getirilen öğretim elemanlarının branşları ve sayıları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Taşdemirci, 1992: 10-14. Alman kaynaklarına dayanarak Türk-Alman Eğitim tarihini yazan Kemal Turan

ve branşları şöyledir; R. Von Mises(Matematik), W. Prager(Matematik); F. Arndt(Kimya), F. Breusch(Kimya); W. Köpfe(İktisat), F. Neumark(İktisat)²¹, A. Rustow(İktisat), G. Kessler(İktisat); R. Rissen(Cerrahi); P. Schwartz(Patalog); W. Lepmann(Jinekolog); E. Frank(Dahiliye); E. Haurowitz(Biyokimya); H. Braun(Mikrobiyoloji); H. Dember(Fizik); E. Freundlich(Astronomi), H. Rosenberg(Astronomi), W. Gleisberg(Astronomi); C. Holzmeister(Mimar); E. Aurbach(Hukuk); L. Brauner(Botanik), A. Heilbronn; C. Kossvig(Zoolog)²².

Amerikan Heyetinin Raporu

1933 yılında Amerika'dan gelen bir uzmanlar kurulu Türkiye'de geniş bir ekonomik inceleme yaparak rapor hazırlamıştır. Bu heyette Walker D. Hines, Brehon Somervell, O. F. Gardner, Edwin Walter Kemmerer, C.R.Whittlesey, W. L. Wright Jr. Bongt Wadsted, Goldhwaite H. Dorr, H. Alexandre Smith, Vaso Triyanovith bulunmuştur(Akkutay, 1996: 93).

Prof. Dewey'in raporuna atıfta bulunan çalışmada, verilecek eğitimden verim alınabilmesi için özellikle şu alanlar seçilmiştir; Ziraat, Fen ve mühendislik, Kalifiye işçi ve yönetici yetiştirilmesi ve Ticaret eğitimi.

Raporda ülkemizdeki eğitimin farklı yönleri ve özellikle ekonomik kalkınma ile ilgili yönleri üzerinde durulmuştur. Türkiye'nin ihtiyaçları olarak, tarım, fen ve mühendislik, usta sanayi işçileriyle yöneticileri ve ticaret gibi hususlar tespit edilmiştir. Rapora göre, bu ihtiyaçların karşılanmasına eğitim sistemi yardım etmelidir. Öğretmenlerin morallerinin yükseltilmesi sağlanmalıdır. Ordu aracılığıyla yürütülmekte olan Halk Eğitim, Millet Mektepleri ve Halkevlerinin çalışmaları daha faydalı hale

Almanya'dan 1933 yılında kaçarak Türkiye'ye gelen bilim adamlarının sayısını 240 olarak vermektedir(Turan, 2000: 186).

²¹ İstanbul Üniversitesi'nde görev alan yabancı öğretim üyelerden birisi olan Prof. Neumark hatıralarında şunları söylemektedir; “*Şüphesiz ki, bu kadar çok sayıda yabancı Profesör İstanbul Üniversitesi'nde iz bırakacaktı. Esasen hükümet baştan beri sözleşmelerimizde, ana görevimizin, yerimize Türk bilim adamı yetiştirmek olduğunu bizlere belirtmişti.*” (Vardar, 1981: 30).

²² Diğer Alman bilim adamlarının isimleri ve branşları ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Turan, 2000: 190-191. İstanbul Üniversitesi'nin kurulduğu yıllarda batılı kriterlere göre akademik unvanlar statüsü, Yüksek Ziraat Enstitülerinin çalışmaya başlamasıyla uygulanmaya başlamıştır(Vardar, 1981: 29, 34). İstanbul Üniversitesindeki yabancı öğretim üyeleriyle Türk öğretim üyeleri arasında büyük ücret farklılıkları vardı. Mesela 1934 yılında üniversitenin esas kadrosunda görevli Türk profesörleri 70-100 TL alırken, yabancı profesörler 780-1180 TL arasında ücret almaktaydılar. Tabii bu durum tepkileri ve kıskançlıkları beraberinde getirmekteydi. Bu konuda basına yansıyan haberler ve diğer değerlendirmeler için bkz. Taşdemirci, 1992: 22-32.

getirilmelidir. Kitaplık ve okuma odaları artırılmalıdır. Üç sınıflı köy okulları beş sınıfa çıkarılmalıdır. 1939 yılında bu önerilerden üç sınıflı köy okullarının beş sınıfa çıkarılması hayata geçirilmiştir(Binbaşoğlu, 1999: 158-159).

Resmî Davet Dışında Gelen Eğitim Uzmanları

Hükümetlerin resmî davetlisi olarak gelen ve incelemelerde bulunarak raporlar sunanların dışında, Türkiye’de araştırma yapıp konferanslar veren yabancı uzmanlar olmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır;

1924 yılında Colombia Üniversitesi öğretim üyelerinden Edward Aurel, İstanbul Darülfünun Konferans salonunda Tarih öğretiminde Amerikan usulü hakkında bir konferans vermiştir(Ergün, 1997: 151; Vakit, 24. 06. 1924). Aynı üniversiteden dünyanın sayılı eğitimcilerinden Prof. Dr. Paul Monroe birçok defa Türkiye’ye gelmiş, 1932’den sonra da bir süre Robert Kolej müdürlüğü yapmıştır. Amerikan Yakın Doğu Yardım Derneği tarafından, çeşitli ülkelerin eğitim sistemini incelemiş bu arada Türk eğitim sistemini de inceleyerek öneriler sunmuştur²³.

Mannheim Yüksek Ticaret Okulu Müdürü Brandt yönetiminde bir Alman heyeti, 1924 yılında Türkiye’nin ticarî ve iktisadî yönünü incelemek üzere gelmiş ve Türkiye’nin yabancı uzman getirmesi yerine Avrupa’ya çok sayıda öğrenci gönderilmesini tavsiye etmiştir(Ergün, 1997: 151; İkdâm, 26. 08. 1924).

Amerikan Eğitim Bakanlığı, 1926 yılında dünyanın çeşitli bölgelerinin eğitim sistemini incelemek üzere çeşitli heyetler göndermiştir. Bu arada Yakın-doğu’ya da Prof. Franklin gelmiştir. Franklin Türk eğitim sistemini inceledikten sonra, okulda ve dışarıda spora ve çok önem verilmemesini, okulda daha çok pratik derslere yer verilmesini, tarım, orman ve ticaret okullarının sayısının artırılmasını, programlarda edebiyat grubu derslerin ikinci plana düşürülmesini istemiştir(Ergün, 1997: 152-153; Hilal-i Ahmet, 22. 06. 1926).

1928 yılında Amerikalı eğitimci Prof. Dr. Henri Suzallu Türkiye’ye gelmiştir. Suzallu, Colombia Üniversitesinde kurulmuş bulunan, komünist, milliyetçi, sömürgeci eğitim usullerinin kaldırılmasıyla ilgili faaliyette bulunan derneğin bir temsilcisi sıfatıyla konferanslar vermiştir(Ergün, 1997: 153; Vakit, 23. 03. 1928).

²³ Prof. Paul Monroe’nin 1924 ve 1926 yıllarında sunduğu önerilerde, Türk eğitim sisteminin Amerikan ve Fransız usulleri arasında bir yerde olması gerektiğini, körü körüne Fransız sistemine bağlılığın bırakılmasını ve öğretmen yetiştirmedeki bilimsel usullere uyulmanın yanında öğretmenlik mesleğine haysiyet ve refah kazandırılmasının gerektiğini belirtmiştir(Ergün, 1997: 152).

Türk Uzmanların Yabancı Eğitim ile İlgili Raporları

Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde Batılı eğitim ile ilgili raporlar hazırlanmıştır. 1792 yılında Avrupa ve Avusturya'nın askerî, siyasî ve sosyal durumu hakkında devlete ilk rapor sunan Ebubekir Reşit Efendi olmuştur. 1837'de Sadık Rıfat Paşa'nın yazdığı iki yazı ve 1838'de Mustafa Sami'nin "*Avrupa Risalesi*" Batı ülkeleri hakkında yazılmış raporlardır. 1881 yılında Hamdi Bey'in hazırlamış olduğu rapor muhtemelen Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılışına etki etmiştir(Ergün, 1990: 448).

1915'de Karl Mathesius'un "*Alman Mektepleri*" isimli eseri tercüme edilmiştir. 1917 yılında Muslihiddin Adil'in "*Alman Hayat-ı İrfanı*" adlı eseri yayınlanmıştır. 1926 yılında Nafi Atuf ve Rıdvan Nafiz "*Rusya Maarifi Hakkında Rapor*", Moskova Büyükelçisi Kemal Sezai Bey Sovyet Eğitim Sistemi, Zaim Bey Fransız Eğitim sistemi, Ankara Muallim Mektebi ve Resim Elişi Öğretmeni İsmail Hakkı Bey İtalyan Eğitim sistemi, Ahmet Hilmi Bey Alman ve Bulgar okulları, Vildan Hanım ve Nizamettin Bey Danimarka'da Beden Eğitimi ve halk okulları, Hüviyet Bekir Hanım Viyana'daki meslek ve halk okulları hakkındaki raporlar hazırlamışlardır(Ergün, 1990: 450).

Bakanlar Kurulu Kararlarına Göre Yabancı Uzmanlar

1923–1940 yılları arasında İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) tarafından çıkarılan kararnamelerde yabancı öğretmenlerle ilgili olarak istihdam, tayin ve sözleşmelerin uzatılması vs. konularını ihtiva eden 75 karar alınmıştır. Bunların büyük bir kısmı yurt dışından getirilen yabancı uzman veya öğretmenler ile ilgilidir. Söz konusu kararların bir kısmı da ülkede faaliyette bulunan yabancı okullardaki ecnebi öğretmenler hakkındadır²⁴. Bu kararnamelerin dökümü şöyledir;

1923-1930 Yılları Arasındaki Durum;

- Yabancı uzman getirilmesiyle ilgili karar: 1
- Yabancı öğretmen kadrosunun yürürlüğe konulması hk. karar: 3
- Yabancı öğretmenlere ait kadroların tasdiki hk. karar: 6
- Yabancı öğretmenlere ait sözleşme.ile ilgili karar: 2
- Yabancı öğretmenlerin istihdamıyla ilgili karar: 2
- Yabancı öğretmenlerin tayini hakkında karar: 5

²⁴ Mesela Robert Koleji beden terbiye öğretmeni Amerikalı Leroy Stuber ve Nişantaşı Hayiskul İngiliz Mektebi öğretmenlerinden İcra Vekillerinin kararıyla Türk okullarında görevlendirilmişlerdir(*Ankara Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030.18.02.51.8.14; 030.18.01.02.9.18.5).

Yabancı öğretmen ve uzmanlarla ilgili kadronun değiştirilmesi hk. karar: 1

Toplam: 20

1931-1940 Yılları Arasındaki Durum;

Yabancı öğretmenlerin ücretleriyle ilgili karar: 1

Yabancı öğretmenlerin görev süresinin uzatılması hk. karar: 9

Yabancı uzman getirilmesi hk. karar: 3

Yabancı öğretmen kadrosunun yürürlüğe konulması hk. karar: 2

Yabancı öğretmenlere ait kadro tasdiki: 28

Yabancı öğretmenlere ait sözleşme. kararı: 1

Yabancı öğretmenlerin istihdamıyla ilgili karar: 10

Yabancı öğretmenlerin tayini hakkında karar: 1

Toplam: 55

1923-40 yılları arasında yabancı öğretmen ve uzmanların istihdam edildiği okullar şunlardır:

Orta öğretim

İstanbul Galatasaray Lisesi, İstanbul Gaziosmanpaşa Ortaokulu, İstanbul Lisesi, Trabzon Lisesi, Adana Lisesi, İzmit Lisesi, Kayseri lisesi, Konya Mıntika Sanat Mektebi, Ankara Polis Koleji,

Askeri okullar

Kuleli Askeri Lisesi, Eskişehir Hava Mektebi, Yüksek levazım Mektebi.

Yüksek Öğretim

Darülfünun Fen Fakültesi Öğretmenliği, Darülfünun Edebiyat Fakültesi, Darülfünun Tıp Fakültesi, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi, Ankara Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Eczacı Okulları, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Patolojik Anatomi Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi Türk Filoloji Bölümü Türk Halk Edebiyatı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İngiliz Filolojisi, Zonguldak Yüksek Maden Mühendis Okulu.

Yabancı Uzmanların Çalışma Şartları

Çeşitli alanlarda istihdam edilen yabancı uzman ve öğretmenler ile ilgili mukaveleler yapılmıştır. Karşılıklı olarak imza altına alınan söz konusu protokollerin hükümleri şöyledir;

-Yabancı uzman veya öğretmenin hangi görevi yürüteceği ve görevle ilgili zaman sınırlarını tayin eden hükümler.

-Yabancı uzmana verilen ücret ile ilgili hükümler.

-Yabancı uzmanın görevi esnasında hariçte hiçbir siyasi ve ticari bir işle meşgul olmayacağına dair hükümler.

-Yabancı uzmanın ileride konulması muhtemel olan her türlü vergiden dolayı ücretindeki kesintileri peşinen kabul ettiğine dair hükümler.

-Yabancı uzmanın üniversite hocalarının ifa ettikleri görevleri peşinen kabul ettiğine dair hüküm.

-Yabancı uzmanın dersini hangi dilde vereceğine dair hüküm²⁵.

-Yapılmış bulunan mukavelenin Türkçe nüshasının esas olduğuna dair hüküm(BCA. 18.138-48.1933;18.242-136.1933).

İstihdam edilmekte olan veya getirilmesi düşünülen yabancı öğretmen ve uzmanlarla ilgili olarak İçişleri Bakanlığının Başbakanlığa göndermiş olduğu 14 Haziran 1939 tarihli yazıda aşağıdaki düzenlemelerin yapılması istenmiştir(BCA. 030.10.206.407.74).

-Hariçte bulunanların Türkiye'ye gelmezden önce, Türkiye'de bulunanların işe başlamadan önce ve bulunduğu mahalden çalışacağı yere hareket etmeden önce ne kadar ve hangi işte çalışacağı İçişleri Bakanlığına bildirilmelidir.

-Yabancı uzman ve öğretmenlerin beraberinde bulunanların veya hariçten sonradan getirmek istediklerinin tabiiyeti (uyruğu) ile bu tabiiyetin aslı veya müktesep durumunun ve ırkının (mezhebi değil) çok açık olarak bildirilmesi gerekir.

-Yabancı uzman ve öğretmenlerin çalışma sürelerinin uzatılması durumlarda İçişleri Bakanlığına bilgi verilmesi gerekir.

-Köylerdeki Askeri yasak bölgelere ve Fırat'ın doğusuna geçmeleri zaruri olanlar hakkında yurdun güvenliği bakımından ve işlemlerin bir

²⁵11 Nisan 1933 tarihli Darülfünun ile Fransız uyruklu Dr. Mauchet arasında yapılan mukavelenin 11. maddesinde aynen şöyle denilmektedir; "Müderri Dr. Mouchet Bey tedrisatını Fransız lisansı ile yapacak ve ders notlarını bu dilde yazılı olarak talebesine verecektir."(BCA. 18.242-186.1933).

kanaldan yapılması açısından doğrudan doğruya İçişleri Bakanlığına başvurulması.

Yabancı Uzmanların Meslek ve Milliyetleri

Meslekî okullardaki öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere ve hizmet içi eğitim yoluyla okullardaki öğretmenleri yetiştirmek ve meslek eğitiminin yönlendirilmesine katkıda bulunmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinden uzmanlar getirilerek istihdam edilmiştir. 1927-1938 yılları arasında dış ülkelerden getirilerek istihdam edilen uzmanların mesleklere göre dağılımı şöyledir;

Moda(69), biçki-dikiş(4), ev yönetimi(3), meslekî resim(2), yabancı dil(1), sıhhi tesisat(2), erkek terziliği(1), güzel sanatlar(3), ticaret(1), ağaç işleri(10), demircilik(5), tesviyecilik(7), elektrikçik(2), dökümcülük(2), yapı(10), mimarlık(2), yöneticilik(4).

Tıp sahasında daha çok Alman uyruklu olanlar tercih edilmiştir. Bunun gerekçesi 1923 yılında, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) tarafından Başbakanlığa sunulan yazıda şöyle belirtilmektedir;

1. Bütün dünyanın kabul etmiş olduğu kuralları bilmeleri.
2. İş bölümü konusundaki kesinlik.
3. Uygulamalar, tıbbiye ve fenniyeadaki keşifler.
4. Tatbik ettikleri usullerin uygulanabilir olması ve olumlu sonuçlar vermesi.
5. Özellikle Almancanın genç doktorlar arasında Fransızca'dan daha çok yayılmış olması.
6. Fenni ve tıbbi-içtimaî sahada tatbik ettikleri usullerle elde ettikleri sonuçların diğer milletlere nazaran daima üstün bulunması(BCA. 30.18.18.1. ½. 26.4).

Filoloji sahasında Polonyalı bir uzman istihdam edilmiştir. İstanbul Üniversitesi Türk Filoloji şubesinde istihdam edilmek üzere getirilen Polonya uyruklu Prof. T. Kowalsky ile ilgili kararname aynen şöyledir; “*Üniversite Edebiyat Fakültesi Türk Filoloji şubesini takviye etmek maksadıyla ve Türk Halk edebiyatı disiplinde çalıştırılmak üzere Karakovi Üniversitesi Umumi Kâtibi Polonyalı müsteşrik Prof. T. Kowalsky'nin karısı ile birlikte memleketimize gelmesine izin verilmesi; Maarif Vekilliğinin 23.5.940 tarih ve 41028.62.1479 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 31 Mayıs 1940 tarihinde kabul olunmuştur*”(BCA,030.10.206.407. 4).

Bazı kararnamelerde iki kadro birleştirilerek, tek kadro haline getirilmiştir. 1936 tarihli kararnamede Cumhurbaşkanlığı Filarmonik orkestrasında öğretmenlik yapmakta olan yabancı uzmanlara ait isimsiz 308 ve 412 liralık iki kadronun kaldırılarak yerine bir adet 720 liralık uzman kadro ihdas edilmiştir(BCA. 030.18.01.02.64.32.17).

1923-1940 Yılları arasındaki çıkarılan Kararnamelere göre yabancı uzman ve öğretmenlerle ilgili bazı bilgiler aşağıda tablo halinde çıkarılmıştır;

1923–1940 Arası Çıkarılan Kararnamelere Göre Yabancı Uzman ve Öğretmenlerle İlgili Bazı Bilgiler

İSMİ	UYRUĞU	UZMANLIK SAHASI	GÖREV YERİ	MAAŞI	KARARNAME TARİHİ
Rişko	Macar	Ağaç işleri	Konya Mıntika Sanat Mektebi	100 TL	1935
B.W. Downs	İngiliz	İngiliz Filolojisi	İ.Ü. Ed. Fak. İng. Filolojisi	1940
Prof. Hans John	Alman	İspençiyari Kimya ²⁶ İ. Ü. Tıp Fak.	Eczacı Mektepleri	1939
Jeanne Robin	Fransız	Öğretmenlik	İst. Galatasaray Lisesi	1940
Andree Hobsehette	Fransız	Öğretmenlik	İst. Galatasaray Lisesi	1939
Prof. Paul Lohüann	Alman	Şan Öğretmenliği	Cumhurbaşkanlığı Filarmonik Orkestrası	1935
Frank Dopler	Alman	Ektromekanik	Yüksek Mühendis Mektebi.	850 TL	1936
Miss Goff	Amerikan	Hemşirelik	İst.Hasta Bakıcı Hemşireler Mektebi	300 Dolar	1936
Rodolf Pirjane	Fransız	Fransızca	Zonguldak Yüksek Yüksek Mektebi	1929
Leroy Stuber	Amerikan	Beden Eğitimi	Galatasaray Mektebi	...	1930

²⁶ İspençiyari kimya ve eczacılıkta ilgili bir bilim dalıdır.

Dr. Unger	Alman	Almanca ve Eski Doğu Eserleri	Üniversite ve İstanbul Müzelerinde	...	1935
Hafız	Bulgar	Tatbiki Mihanik Ve Makine Dersleri	Yüksek Maadin ve Sanayii Müh. Mektebi	100 TL	1930
Prof. Mösyö Caput	Fransız	Tabii Coğrafya	Darülfünun Ed. Fak	...	1931
Saint Etyen	Fransız	Maden	Zonguldak Yüksek Maden Müh. İşletme	...	1930
M.F.Guingnard	Fransız	Maden	Zonguldak Yüksek Maden Müh. İşletme	...	1930
Dr. M.Souperthen	Fransız	Maden	Zonguldak Yüksek Maden Müh. İşletme	...	1930
Prof. M.Mouchet	...	Cerrahi	İstanbul Ün. Tıp Fak.	150 TL	1933
Debes	Fransız	Mütehasıs Muallim	Yüksek Mühendis Mektebi	...	1933
Maisner Paşa	Fransız	Mütehasıs Muallim	Yüksek Mühendis Mektebi	...	1933
Duscio	Fransız	Makine	İ. Ü. Fen Fakültesi	...	1934
Dr. Hasko	Alman	Ziraat ve Baytarlık	Yüksek Ziraat ve Baytar Enstitüsü	1934
Prof. T. Kowalksky	Polonyalı	Müsteşrik	İ. Ü. Ed. Fak.	...	1940
M.Oskar Reşer	Alman	Arap Edebiyatı	İ. Ü. Ed.Fak.	200 TL	1933

Değerlendirme

1923–40 yılları arasında görev yapan yabancı uzman ve öğretmenler, İcra Vekilleri Heyetinin kararlarına göre; orta, yüksek ve askerî sahalarda istihdam edilmiştir. Orta öğretimin sadece lise kısmında yabancı öğretmenlerin çalışmalarına izin verilmiştir. Yüksek öğretimde başta İstanbul Üniversitesi olmak üzere Ankara Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi ve Zonguldak Yüksek Mühendis okullarında ecnebi hocalara görev verilmiştir.

1930 yılından itibaren yabancı uzman ve öğretmen istihdamıyla ilgili kararnemelerde bir artış görölmektedir. Bunun sebebi, bazı Avrupa ölkelerinin Türkiye'yi içlerine almak istememelerine rağmen Türkiye'nin, Avrupa topluluğu içinde yer almak istemesinin bir göstergesi olarak düşünebilir. Nitekim 1930'lu yıllarda Fransız Dışışleri Bakanı Briand, Türkiye'nin Avrupa Birliği dışında bırakılması gerektiğini ifade etmiş Türkiye ise buna sert tepki göstermiştir(Ülman ve Sander, 1972: 3).

İkinci sebep, Türkiye ile Avrupalı devletlerarasında, Lozan'dan kaynaklanan ihtilafların azalmış olması gösterilebilir. Gerçekten, 1930 yılına geldiğinde, Türkiye ile Batılılar arasında Lozan'dan kalan ihtilafların büyük bir kısmı çözülmüştür. Mesela 1926 yılında Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul anlaşmazlığı, Türkiye'nin geri adım atmasıyla "çözülmüş"; 1928 yılında Fransa ile Osmanlı borçları konusunda bir anlaşma yapılmış²⁷; 1930 yılında da Yunanistan ile Ahali Mübadelesi konusunda kesin çözüme varılmıştır.

Almanya'dan gelen bilim adamları, kendi sahalarının uzmanı olarak üniversitede ciddi bir araştırma geleneğinin kurulmasında katkı sağlamışlardır. Ama Malche'in dediği gibi dışarıdan bilim adamı getirmekle yerli bir bilim geleneği oluşturulması mümkün değildir. Türkçe bilmeyen bu Alman uzmanların konuşmaları, yardımcılar tarafından Türkçeye çevrilerek öğrencilere aktarılarak ders anlatımı sağlanmış²⁸. Bu metot da çok verimli olmamıştır.

²⁷ 1928 yılında Türkiye ile Fransa arasında yapılan anlaşmaya göre borç miktarı 86.860.000 Türk altını olarak tespit edilmiştir. Türkiye 1929 yılından itibaren yılda 5,8 milyon altın lira ödeyecektir. Fakat 1930 ekonomik buhranı üzerine borcu ödemeye ara vermek zorunda kalınca, Türk-Fransız ilişkileri yeniden gerginleşmiştir. Yapılan uzun görüşmelerden sonra 1933 Nisanında yeni bir anlaşma imzalanarak Türkiye'nin borcu büyük ölçüde azaltılmıştır. Bu anlaşmadan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden düzelmiştir. Ama asıl düzelme 1939 yılında Hatay meselesinin çözülmesiyle gerçekleşmiştir(Ülman ve Sander, 1972: 15).

²⁸ Yabancı bilim adamlarına yöneltilen eleştirilerden birisi Türkçe bilmemeleriydi. Bu dil engeli, üniversitede ders saatlerinin bir kısmının tercümeye ayrılmasını gerektiriyordu. Esasen yabancı bilim adamlarıyla yapılan mukavelede, ilk üç yılda dersler Almanca, İngilizce ve Fransızca gibi dillerden birisiyle verilecek, üçüncü yıldan sonra Türkçe verilecekti. Fakat Türkçe ders veren yabancı bilim adamlarının sayısı az olmuştur. Öğretim üyesi olarak görev yapan Ernst Hirsh hatıralarında Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyetinde daha önce de yabancı uzman veya bilim adamlarının istihdam edildiklerini, ancak Türkçe öğrenme mecburiyetine dair bir kayıt olmadığını, böyle bir maddeyi ancak kendisi gibi Türk dilinin yapısını ve Türkiye'nin şartlarını bilmeyen acemilerin kabul edebileceğini hayretle belirtmektedir. Gerçi Ernst Hirsch üç yıl içinde Türkçeyi öğrenmiş ve derslerini Türkçe olarak vermeye başlamıştır. Hirsch, Türkçe öğrenmekteki güçlüklerinin,

1927 yılında Milli Eğitim Bakanlığının Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü, Yüksek ve Meslekî Öğretim Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülerek, uzmanlık dairesi teşkil edilmiştir. Böylece meslekî eğitim konusunda ilk adım atılmıştır. 1933 yılında yüksek ve meslekî eğitim birbirinden ayrılmış ve ayrı birer ihtisas dairesi kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanından hemen sonraki yıllarda başlayan eğitim faaliyetleri, yabancı uzmanların raporlarıyla da belli bir seviyeye gelmiş ve 1930'lu yıllarda sayısı 30 olan meslekî okullar, 1939 yılında 57'ye yükselmiştir(Maarif Vekilliği, 1939: 30).

Dewey ve Kühne'nin köye göre eğitim üzerindeki görüşleri, 1927'den itibaren başlatılan köy öğretmeni yetiştirmede etkilerinin olduğu söylenebilir. Yine Dewey'in öğretmenlerin ekonomik problemlerine dikkat çeken tespitleri bakanlık üzerinde etkili olmuştur. Nitekim Mustafa Necati Bey döneminde öğretmenlerin maaşlarının artırıldığını görmekteyiz(Akyüz, 2002: 371).

Sonuç

İnsan ancak aklını kullanabilirse tecrübelerinden faydalanabilir. Neredeyse üç yüz yıllık biriken değişme deneyimi sonucunda Türk toplumu bugün de hala "*değişim, çağdaşlaşma ve Avrupa standartlarını*" yakalama gayreti içinde ise, bu kadar uzun bir süre içindeki faaliyetler sorgulanmalıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Atatürk'ün "*İlmi gelişmeleri idrak etmek, ilerlemeleri takip etmek şarttır*" ve "*Asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz*" sözlerine uygun olarak gelişmiş ülkelerin tecrübelerinden faydalanma yolu tercih edilmiştir. Bu yönüyle, ülkenin kalkınması konusunda, meslekî ve teknik eğitim yönünde çalışmaların yapılması isabetli olmuştur.

Eğitim, bir bütün olarak ülke kalkınmasının manivelası olarak kabul edildiği takdirde, onun bu fonksiyonunu ifa edebilmesi için, buna uygun bir şekilde teşkilatlandırılması gerekir. Buradaki temel mesele, eğitim seviyesinin yükseltilmesine, kemiyet(nicelik) olarak mı yoksa keyfiyet(nitelik) olarak mı başlanması gerekir sorusuna cevap verilmesidir. Başka bir ifadeyle niteliği mi öne almak gerekir yoksa her ikisini birlikte mi?

Türk dilinin yapısının Avrupa dillerinin yapısından çok farklı olmasından ve Üniversite reformu yapıldığı yıllarda aynı zamanda Türk dil inkılabının da yapılmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Türkçede bilim dilinde kullanılan istilahların, Osmanlı'nın son zamanlarında Arapça kaynaklı kelimelerden belirli esaslara uyulmadan türetildiğini, fakat Türk dilinde yapılan radikal inkılâp hareketinin bu istilahları da devamlı olarak Türkçeden söküp attığını, bundan dolayı Türkçenin devamlı ve hızlı değişme içinde olduğunu, bu sebeple hangi kelimeleri öğreneceklerini şaşkınlıklarını anlatmaktadır(Taşdemirci, 1992: 27-28).

Bu hususları değerlendirirken eldeki imkanların sınırlı olduğunu dikkate almak gerekir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında imkanlarımızın sınırlı olduğunu nazarı dikkate aldığımız zaman niteliğin öncelikli olduğunu söylemek mümkündür.

Bizce bir ülkede sadece okuma-yazma oranının artırılmasıyla ülkede kalkınma gerçekleşmez. Toplumun harekete geçirecek olan kalifiye öncü beyinlerin öncelikle ortaya çıkarılması gerekir. Toplumda genel eğitim seviyesi, medeniyet ve kültürün sebebi değil sonucudur. Bu bakımdan cumhuriyetin ilk dönemlerindeki temel problemimiz, ülkemizdeki okuma-yazma oranının azlığı değil, aydınlarımızın iyi yetişmemiş olmasıdır. Mesela Kopernik, Kepler, Galileo, Leibniz, Newton, Dekart ve Paskal'ın yetişmiş oldukları dönemlerde, bunların temsil ettikleri toplumlarda okur-yazar oranlarının çok yüksek olduğunu söylemek mümkün değildir. Buradaki esas mesele okuma-yazma konusundaki genel seviyenin yüksek olmasından daha ziyade bilimsel zihniyetin mevcut olmasıdır.

Esasen üniversitelerimizde bilimsel zihniyet yoksa orta öğrenimi düzeltmenin bir anlamı olmaz. Zira taşıdığı isme layık olmayan bir üniversiteye iyi bir lise mezunu göndermekle iyi olmayanı göndermek arasında, yüksek öğrenim seviyesi bakımından büyük bir fark olmayacaktır. İlmî zihniyetin olmadığı bir üniversite eğitimi kaliteli hale getirmek mümkün değildir. Eğitim ve öğretimin motoru konumunda olan öğretmenin kalitesi, eğitim seviyesini yükselten önemli unsurlardan birisidir. Onun yerini ne programla, ne müfredatla, ne de iyi kitaplarla tutmak mümkündür.

Medenî toplumlar yüzde yüz okuryazarı olan millet demek değildir. Gerçekte uygar millet, okur-yazar oranı yüksek olmakla birlikte asıl, ülkenin nüfusuna nazaran bir avuç birinci sınıf bilim ve ihtisas adamı yetiştiren kuruluşlara sahip olan millettir. Çünkü önemli olan bir şoförün, bir işçinin veya bir makinistin tahsil seviyesinin yüksekliği değil, işini iyi yapmasıdır. Burada vurgulanmak istenen husus, okuma-yazma oranının yüksek olmasına karşı olmak değil, temelde var olması gereken bilimsel şuura dikkat çekmektir. Şimdiye kadar Batılılaşma sürecimizde sarf edilen emeklerin tamamıyla boşa gittiğini elbette söyleyemeyiz. Ama elde edilen sonucun bizi hedefimize ulaştırdığını da söylemek mümkün değildir.

III. Selim devrinde ordudan başlayan yeniden yapılanma hamlesi devletin ve toplumun diğer alanlarında genişleyerek sürdürülmüştür. Bu konuda yurt dışından uzmanlar getirilmiştir. Önceleri Fransa tercih edilirken daha sonra Almanya ve diğer Avrupa ülkeleriyle Amerika da bu kaynak ülkelere katılmıştır. Getirilen bu uzman ve öğretmenlerin bazıları sadece öğretmenlik yapmış, bazıları da sadece yapılması gerekenler hakkında raporlar vermişlerdir. Hem rapor verip hem de uygulamada bulunanların sayısı azdır.

Günümüzde hala her konuda olduğu gibi eğitim sahasında da Avrupa standartlarını yakalama çabası devam etmektedir. Görülüyor ki, iki buçuk yüzyıldır kendi kendimize yetecek gelişmeyi elde etmiş değiliz. Elbette III. Selim dönemiyle günümüz Türkiye'si arasında büyük farklar vardır. Ancak kabul etmeliyiz ki, o zamandan beri Batı ile aramızdaki mesafe ya aynı kalmış veya aleyhimize açılmıştır. Ayrıca bu batılılaşmanın sathî bir şekilde yalnız büyük şehirlerde meydana gelmesi, ülkenin diğer kısımlarına intikal etmemesi, toplumu kültür bakımından ikiye bölmüştür.

Yeniden yapılanma ve modernleşme stratejisi açısından istihdam edilen yabancı uzmanların sunmuş oldukları raporlardaki tekliflerin, birçoğu uygulanmakla birlikte bir kısmının çeşitli sebeplerle hayata geçirilemediği görülmektedir. Bunlardan birisi John Dewey'in raporudur. Söz konusu raporda, bakanlık merkez teşkilatının bir bürokrasi makinesi olmaktan çıkartılıp fikir ve ilham kaynağı haline getirilmesi teklif edilmekteydi. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Necati Bey, bu öneriyi, Talim ve Terbiye Dairesi'nin kurulması ve öğretim kademelerin daireler şeklinde şubeleri ayrılması olarak hayata geçirmesi olumlu bir tatbikat olarak görülebilir. Ancak sayın bakanın, Dewey'in raporunda belirttiği temel görüşlerden biri olan "*Milli Eğitim Bakanlığının sadece fikrî önderlik yapması*" tavsiyesinin "*idarede merkezîyetçilik*" şeklinde yorumlanıp, eğitimle ilgili yetkilerin hepsini bakanlığın elinde toplanmasına gerekçe olması bir talihsizlik olmuştur. Şayet söz konusu raporda belirtilen "*eğitimde yerinden yönetim ilkesi, özel öğretim kurumları, demokrasi eğitimi, çevreye ve ülkeye uygun ihtiyaçlara dayalı öğretim ve güzel sanatlar ve meslekî okullar*" gibi konular sistemli bir şekilde ele alınmış olsaydı, Türkiye bugün daha ileri, medenî bir toplum ve devlet haline gelebilirdi.

Dün olduğu gibi günümüz de toplumlar arasında çeşitle seviyelerde farklılık devam etmektedir. Kaçınılmaz bir süreç olarak bu farklılık hep devam edeceğine göre, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkeler, yabancı uzman istihdamı dâhil olmak üzere çeşitli şekillerde ilişkiler içinde olmaya devam edeceklerdir. Buradaki temel yaklaşım, Türk toplumunun orijinal sosyal ve kültürel dokusu tahrir edilmeden, ülkemize katma değer sağlayacak bütün kanalları açık tutmak olmalıdır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. 30.18.1.1/2.26.

.....030.18.02.51.8.14;030.18.01.02.9.18.5

.....18.242-186.1933

.....18.138-48,1933;18.242-136.1933

.....030.10.206.407.74
30.18.18.1. ½. 26.4
030.10.206.407.4
030.18.01.02.64.32.17

Kitaplar ve Makaleler

Akkutay, Ü. (1996), *Milli Eğitimde Yabancı Uzman Görüşleri*, Avni Akyol Kültür ve Eğitim Ümit Vakfı Yayınları, Ankara.

Akyüz, Y. (1987), “Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Sorunu”, *G.Ü. Öğretmen Yetiştiren Yüksek Öğretim Kurumlarının Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu*, Ankara 8-11 Haziran.

Akyüz, Y. (2002), “Türkiye’de Çağdaş Anlamda Öğretmenlik Mesleğinin Doğuşu”, *Türkler*, C. 15, Ankara.

Akyüz, Y. (1982), *Türk Eğitim Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Ata, B. (2001), “1924 Türk Basını Işığında Amerikalı Eğitimci John Dewey’nin Türkiye Seyahati”, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 21, Sayı. 21.

Avcıoğlu, D. (1969), *Türkiye’nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Ayaz, N. (1948), *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler*, MEB Basımevi, Ankara.

Başgöz, İ. (1999), *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Ankara.

Binbaşıoğlu, C. (1999), *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Bilimleri Tarihi*, Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi Yayınları, Ankara.

Binbaşıoğlu, C. (1995), *Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi*, MEM Yayını, Ankara.

Doğan, H. (1983), “Meslekî ve Teknik Eğitim”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, MEB Yayını, İstanbul.

Ergin, O. (1943), *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 5, Osmanbey Matbaası, İstanbul.

Ergün, M. (1990), “Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VI, Mart, Sayı. 17.

Ergün, M. (1997), *Atatürk Dönemi Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara.

Genç, M. (2000), *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

- İhsanoğlu, E. (Editör), (1999a), *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, c. 1, Zaman Gazetesi Yayını, İstanbul.
- İhsanoğlu, E. (Editör), (1999b), *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, c. 2, Zaman Gazetesi Yayını, İstanbul.
- Kahya, E. ve Topdemir, H. G. (2002), “Cumhuriyet Döneminde Bilim”, *Türkler*, C. 17, Ankara.
- Kılıç, D. (2001), “Eğitim Programlarının Felsefî Boyutları”, *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 9, No: 2.
- Kodaman, B. (1975), “XVIII. Yüzyıla Kadar Türkler ve Batı”, *Hacettepe Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, C. 7, Sayı. 1-2.
- Lewis, B. (2000), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarihi Kurumu Yayını, Ankara.
- Maarif Vekilliği. (1939), *Türkiye'de Tahsilin Bugünkü Durumu ve Ana Meseleleri Hakkında Rapor*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Taşdemirci, E. (1992), *Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Turan, K. (2000), *Türk-Alman Eğitim İlişkilerinin Tarihi Gelişimi*, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- Turhan, M. (1964), *Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri*, Bedir Yayınevi, İstanbul.
- Türkçe Sözlük*, MEB Yayınları, Ankara-1995.
- Ülman, H. ve Sander, O. (1972), “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) II”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 27.
- Vardar, Y. (1981), *Atatürk ve Bilimde Batılılaşma Gayretlerimiz*, Egebank AŞ. Yayınları, İzmir.